



# DZIENNIK URZĘDOWY

## WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

---

Olsztyn, dnia 28 stycznia 2019 r.

Poz. 646

### UCHWAŁA NR III.14.2019 RADY MIASTA EŁKU

z dnia 17 stycznia 2019 r.

#### **w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Ełk na lata 2019-2022**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r. poz. 994 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) Rada Miasta Ełku uchwala, co następuje:

**§ 1.** Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ełk na lata 2019-2022 w brzmieniu określonym w załączniku do uchwały.

**§ 2.** Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Ełku.

**§ 3.** Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Przewodniczący Rady Miasta  
Ełku

**Włodzimierz Szelażek**

# **GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA EŁK NA LATA 2019 - 2022**



**OPRACOWANIE:**  
mART Marta Danielska  
ewidencjazabytkow@gmail.com

**WRZESIEŃ 2018**

## Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce .....	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	14
4.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu .....	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	22
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta .....	22
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta .....	30
5.2.1. Charakterystyka miasta .....	30
5.2.2. Historia miasta Ełk .....	34
5.3. Krajobraz kulturowy - Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla miasta Ełk .....	35
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony .....	45
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	45
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	47
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków .....	49
5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	66
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń.....	69
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami .....	73
8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami .....	81
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	83
9.1. Dotacje.....	84
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	90
9.3. Środki europejskie .....	92
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków.....	96
11. Bibliografia.....	99
12. Spis tabel i rysunków .....	100

## 1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Ełk na lata 2019 - 2022 (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego miasta. GPOnZ określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Prezydenta Miasta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miasta. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Prezydent przedstawia Radzie Miasta sprawozdanie z wykonania określonych w nim zadań.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Ełk na lata 2015 - 2018, który został przyjęty uchwałą nr XLIX.456.2014 Rady Miasta Ełku z dnia 12 listopada 2014 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całego miasta, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz miasta, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy miasta. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców miasta, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych), zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

## 2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

### 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla

wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktmami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego

wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczy w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

• **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2017 r. poz. 1595).

• **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

• **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

• **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

• **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

• **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 ze zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 217 ze zm.).

#### 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

##### • Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2018 - 2021. Obowiązujące dotychczasowe programy zakończyły się w dniu 31 grudnia 2017 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2018 - 2021 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

##### • Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,

- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

**Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020** wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

#### • **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

##### 1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

##### 1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów

ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

#### • Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

### • **Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030**

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

#### **4.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu**

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego województwa warmińsko - mazurskiego do roku 2025, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko - mazurskiego, Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko - Mazurskiego na lata 2016 - 2019;
- **powiatowym:** Program Ochrony Środowiska Powiatu Ełckiego na lata 2016 - 2020 z perspektywą do 2024 r.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

• **Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego województwa warmińsko - mazurskiego do roku 2025**

Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego województwa warmińsko - mazurskiego do roku 2025 została przyjęta uchwałą nr XXVIII/553/13 Sejmiku Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 25 czerwca 2013 r. Jest to aktualizacja strategii opracowanej do 2015 r. z 2000 r. i do 2020 r. z 2005 r.

Strategia jest narzędziem zarządzania regionem, przybliżającym wszystkich do realizacji wizji rozwojowej Warmii i Mazur. Strategia jest podstawą programową kolejnych regionalnych programów operacyjnych dla Warmii i Mazur oraz inspiracją dla działań lobbingsowych w instytucjach krajowych zarządzających krajowymi programami operacyjnymi oraz krajowymi środkami finansowymi celem osiągnięcia części, leżących poza zasięgiem poziomu regionalnego, celów rozwojowych województwa.

Określona w 2005 r. wizja województwa warmińsko - mazurskiego pozostaje aktualna, brzmi następująco: Warmia i Mazury regionem, w którym warto żyć...

W obszarze zabytków ochrony i opieki nad zabytkami wśród atutów w wyznaczonych obszarach strategicznej interwencji (OSI), wymieniono duże nasycenie obiektami zabytkowymi. Walory turystyczne województwa wynikają również z jego wartości kulturowej oraz rozwoju oferty wypoczynkowej i zdrowotnej. Województwo warmińsko - mazurskie odnotowuje znaczącą dynamikę liczby osób zainteresowanych ofertą muzealną. Gminy regionu dysponują licznymi obiektami zabytkowymi. Niektóre z gmin plasują się wysoko w rankingu pod względem liczby uczestników imprez. Wszystkie walory oraz tradycje związane z rozwojem sektora turystycznego powodują, że duża liczba gmin województwa należy do grupy najlepszych w Polsce pod względem rozwoju funkcji turystycznej.

• **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko - mazurskiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko - mazurskiego został przyjęty uchwałą nr XXXIX/832/18 przez Sejmik Województwa Warmińsko - Mazurskiego dnia 28 sierpnia 2018 r. Jest to aktualizacja planu przyjętego uchwałą nr VII/164/15 przez Sejmik Województwa Warmińsko - Mazurskiego dnia 27 maja 2015 r.

Plan jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni, jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa warmińsko - mazurskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

Główny cel polityki zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko - mazurskiego to: ład przestrzenny i zrównoważony rozwój jako podstawa kształtowania polityki przestrzennej województwa.

Dla realizacji polityki przestrzennej w odniesieniu do środowiska przyrodniczego i kulturowego:

Obszar 3. Środowisko przyrodnicze i kulturowe

5. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ.

Obszar 4. Infrastruktura społeczna

## 2. KSZTAŁTOWANIE OPTYMALNEGO MODELU ROZMIESZCZENIA W PRZESTRZENI OBIEKTÓW KULTURY, SZTUKI I SPORTU, W CELU ZASPOKOJENIA POTRZEB I ASPIRACJI MIESZKAŃCÓW REGIONU.

### Obszar 5.3. Turystyka

#### 1. WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO WOJEWÓDZTWA JAKO CZYNNIKA ROZWOJU SPOŁECZNO - GOSPODARCZEGO.

##### • **Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko - Mazurskiego na lata 2016 - 2019**

Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko - Mazurskiego na lata 2016 - 2019 został przyjęty uchwałą nr XVIII/426/16 przez Sejmik Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 28 czerwca 2016 r. Program stanowi kolejną edycję wcześniejszych Programów, które obowiązywały w latach 2008 - 2011, następnie w latach 2012 - 2015.

Program jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania, służącym podejmowaniu działań dotyczących inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego przez samorząd województwa.

Głównym celem opracowania Programu jest uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za ważny czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Realizacja Programu powinna w odczuwalny sposób wpłynąć na poprawę stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa warmińsko - mazurskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Program w sposób szczegółowy określa zasoby dziedzictwa kulturowego województwa.

Wyznaczone cele Programu:

1. Cel 1: Zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel 2: Dążenie do utrzymania obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko - mazurskiego

Cel 3: Opieka nad zabytkami ruchomymi.

Cel 4: Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności muzealnej.

Cel 5: Opieka nad archeologicznym dziedzictwem województwa warmińsko - mazurskiego.

Cel 6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.

Cel 7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

##### • **Program Ochrony Środowiska Powiatu Ełckiego na lata 2016 - 2020 z perspektywą do 2024 r.**

Program Ochrony Środowiska Powiatu Ełckiego na lata 2016 - 2020 z perspektywą do 2024 r. został przyjęty uchwałą nr XXX.237.2017 przez Radę Powiatu Ełckiego z dnia 27 kwietnia 2017 r.

Celem opracowania Programu jest stworzenie narzędzi do realizacji polityki ochrony środowiska na terenie powiatu. W Programie oceniono stan środowiska naturalnego, przeanalizowano zagrożenia i problemy poszczególnych komponentów środowiska, określono cele, kierunki interwencji oraz zadania, zmierzające do poprawy stanu środowiska oraz przedstawiono harmonogram rzeczowo - finansowy realizacji zadań ujętych w opracowaniu.

W Programie opisano krajobraz kulturowy powiatu ełckiego, który w dużej mierze kształtuje występowanie zabytków. Wśród nich wyróżniono obiekty z terenu miasta Ełk, tworzące krajobraz kulturowy powiatu: wieża ciśnień, ruiny zamku na wyspie jeziora Ełckiego, kościół pw. Najświętszego

Serca Pana Jezusa, kościół katedralny pw. Św. Wojciecha Biskupa i Męczennika, Ełcka Kolej Wąskotorowa Muzeum Zabytków Kolejnictwa.

Istotne znaczenie w promowaniu powiatu ełckiego oraz w podnoszeniu atrakcyjności kulturowej ma Szkoła Artystyczna w Ełku - Wydział Ełckiego Centrum Kultury. Jednostka prowadzi szereg zajęć, a w tym zajęcia: taneczne, muzyczne, plastyczne, teatralne, fotograficzne oraz zajęcia w zakresie grafiki komputerowej. W ramach „Artystycznych czwartków” na sali koncertowej odbywają się: koncerty, spotkania autorskie, wernisaże, projekcje filmów oraz spotkania z reżyserami. Sam budynek szkoły powstał w latach 60-tych XIX w. Kolejnym obiektem pełniący funkcję instytucji kultury jest Miejska Biblioteka Publiczna im. Zofii Nasierowskiej w Ełku.

Ponadto na terenie powiatu ełckiego wytyczono szereg szlaków turystycznych, zarówno pieszych, jak i rowerowych, czy też wodnych. Na terenie miasta Ełk są to:

- szlaki piesze: Szlak im. Michała Kajki, Szlak Mazur Garbatych, Szlak Tatarski;
- szlaki rowerowe: Szlak im. Michała Kajki, Szlak Mazur Garbatych, Szlak „Miejsca Pamięci, Niebieski Szlak „Morenowe Wzgórza”;
- szlaki wodne: Szlak Łażna Struga Szlak im. Michała Kajki;
- Szlak Papieski Tajemnice Światła.

Wśród określonych celów, kierunków interwencji oraz zadań nie wskazano takich, które związane by były z ochroną zabytków.

#### • Program wsparcia rozwoju kultury województwa warmińsko - mazurskiego do roku 2025

Program wsparcia rozwoju kultury województwa warmińsko - mazurskiego do roku 2025 został przyjęty uchwałą nr 30/654/18/V przez z dnia 10 lipca 2018 r.

Celem Programu jest określenie głównych zadań administracji samorządowej województwa oraz podległych mu jednostek w tej dziedzinie. Program określa podstawowe elementy planistyczne regionalnej polityki kulturalnej. Należy do nich konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwijanie regionalnej tożsamości w oparciu o dorobek pokoleń mieszkańców Warmii i Mazur. Program ma także zwrócić uwagę na potrzebę inspirującego i wspierającego podejścia administracji regionu do aktywności kulturalnej jego mieszkańców traktowanej także jako jedno z kół zamachowych rozwoju regionu.

Główne przesłanie Programu: Należy zwiększyć rolę mieszkańców regionu i podmiotów niepublicznych jako animatorów kultury we wszystkich jej zróżnicowanych przejawach (zarówno jako współdecydentów, jak i wykonawców) i wykorzystać ich potencjał, aktywność oraz innowacyjność w kształtowaniu oferty dostosowanej do możliwości i potrzeb lokalnych społeczności, zgodnie z zasadą, że to ludzie (a nie instytucje) tworzą kulturę i jednocześnie są przez nią kształtowani.

Priorytetem Programu jest: aktywizacja mieszkańców regionu jako twórców i odbiorców kultury poprzez:

- Nieskrępowany rozwój twórczości i rozszerzanie oferty kulturalnej, którym towarzyszy rozwój infrastruktury kulturalnej;
- Systematyczne zwiększanie uczestnictwa w kulturze mieszkańców regionu oraz turystów poprzez podnoszenie atrakcyjności oferty kulturalnej, rozwijanie edukacji kulturalnej, wspieranie aktywności społecznej i wykorzystanie nowych technologii;

- Budowanie wizerunku regionu zgodnie z hasłem - WARMIA I MAZURY. ZDROWE ŻYCIE, CZYSTY ZYSK  
- także w odniesieniu do życia kulturalnego i zysków płynących z aktywności w wymiarze duchowym i materialnym.

Priorytety te wyznaczają powiązane ze sobą i przenikające się trzy cele strategiczne rozwoju kultury w województwie warmińsko - mazurskim:

Cel I (infrastrukturalny): Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego jako podstawy rozwoju i upowszechniania kultury oraz dostosowywanie infrastruktury kulturalnej (oraz zarządzanie nią) do współczesnych standardów i trendów światowych.

Cel II (społeczny): Rozwój edukacji w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych i wspieranie społecznej aktywności kulturalnej rozumianej zarówno jako tworzenie kultury, jak i uczestnictwo w kulturze.

Cel III (gospodarczy): Promocja województwa poprzez kulturę oraz promocja kultury regionu służąca wzrostowi jego atrakcyjności i konkurencyjności.

## 5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

### 5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

#### • Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ełku

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ełku Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ełku, uchwalone uchwałą nr XVIII/170/2000 Rady Miasta Ełku z dnia 26 kwietnia 2000 r. i zmienione uchwałami nr VIII/56/03 Rady Miasta Ełku z dnia 28 kwietnia 2003 r., nr LII/486/10 Rady Miasta Ełku z dnia 27 kwietnia 2010 r., nr XVI.139.2012 Rady Miasta Ełku z dnia 31 stycznia 2012 r., nr XXVIII.254.2013 Rady Miasta Ełku z dnia 29 stycznia 2013 r. oraz nr V.55.15 Rady Miasta Ełku z dnia 31 marca 2015 r.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisujący stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiujący kierunki realizowania polityki przestrzennej miasta.

W Studium stwierdzono, iż kształtowanie polityki przestrzennej w mieście oparte być musi o zasady zrównoważonego rozwoju w dziedzinach: ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych, optymalnego gospodarowania przestrzenią, organizacji społeczeństwa i wzrostu standardów cywilizacyjnych, wykształcenia i dobrobytu mieszkańców oraz rozwoju gospodarki. Rozwój bieżący, zdominowany krótkoterminowymi potrzebami efektów i zysków, nie powinien całkowicie zdominować celów społecznych, ekologicznych i ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem tożsamości kulturowej mieszkańców miasta.

Ustalenia Studium w zakresie polityki przestrzennej dla obiektów zabytkowych:

1. Ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub ewidencji zabytków, przez ich zachowanie i utrzymanie w odpowiednim stanie technicznym. Wszystkie prace przy obiektach i na terenach zabytkowych oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone po uzyskaniu zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, stosownie do przepisów Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i architektonicznych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych. Na prace prowadzone w zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i w ich otoczeniu oraz w obszarach wpisanych do rejestru zabytków, konieczne jest uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wobec inwestycji budowlanych w odniesieniu do obiektów i obszarów w ewidencji zabytków, ale nieobjętych wpisem do rejestru zabytków, konieczne jest uzyskanie uzgodnienia lub pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą Prawo budowlane. Wszelkie działania inwestycyjne prowadzone przy obiektach i obszarach wpisanych do rejestru zabytków oraz pozostałych obiektach i obszarach ujętych w gminnej ewidencji zabytków mogą zostać poprzedzone wydaniem przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków zaleceń i wytycznych konserwatorskich.

## 2. Zachowanie cmentarzy i mogił historycznych przez:

- wyłączenie ich z wszelkiej działalności inwestycyjnej niezwiązanej z rewaloryzacją obiektu;
- zachowanie i konserwacja historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy;
- zachowanie i konserwacja starodrzewu, zabytkowych nagrobków, krzyży i innych elementów małej architektury;
- usuwanie elementów zniekształcających (samosiewy, wysypiska, wyrobiska);
- uwzględnienie ich występowania przy ustalaniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenów z nimi sąsiadujących.

3. Występowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpisanie do rejestru zabytków obiektów umieszczonych w ewidencji zabytków, a posiadających szczególnie cenny charakter zabytkowy i podejmowanie działań wspomagających utrzymanie takiego obiektu we właściwym stanie technicznym.

4. Występowanie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie skreślenia z rejestru zabytków obiektów, które utraciły swą wartość zabytkową, wskutek całkowitego zniszczenia, albo których wartość zostanie zdyskwalifikowana wobec nowych ustaleń naukowych.

5. Wykonanie pełnego rozpoznania istniejących wartości kulturowych oraz uzupełnienie rejestru zabytków o objekty, ich zespoły i stanowiska archeologiczne, wymagające ochrony konserwatorskiej.

6. Zakaz lokalizowania w sąsiedztwie zabytków obiektów uciążliwych i inwestycji, które mogą pogorszyć stan środowiska przyrodniczego oraz zakaz lokalizowania budynków zasłaniających widok na zabytek, a także obiektów dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z tym zabytkiem.

7. Zawiadamianie wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe Prezydenta Miasta Ełku, o odkryciu podczas prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, z jednoczesnym wstrzymaniem wszelkich robót, mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot oraz zabezpieczeniem przedmiotu i miejsca jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków.

8. Zawiadamianie wojewódzkiego konserwatora zabytków albo organów miasta lub powiatu o znalezieniu przedmiotu archeologicznego lub odkryciu wykopaliska z równoczesnym, odpowiednim ich zabezpieczeniem. Dopełnienie tego obowiązku wiąże się z prawem uzyskania nagrody od państwa.

## 9. Przyjęcie zasady, że:

1) zamierzenia inwestycyjne, dotyczące obszarów położonych w strefach ekspozycji panoramy miasta i jego dominant przestrzennych oraz w sąsiedztwie miejsc eksponowanych, powinny być poprzedzone sporządzeniem miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w którym ustalone zostaną, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, warunki ukształtowania i zagospodarowania przestrzennego tych obszarów;

2) warunki zabudowy i zagospodarowania, dotyczące pojedynczych terenów położonych na obszarach, o których mowa w pkt 1) i dla których nie ma obowiązku sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, ustalone będą po przeprowadzeniu analizy ukształtowania krajobrazu miasta lub przestrzeni publicznej.

10. Przedkładanie do uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów planów miejscowych, w celu wykonania obowiązków w zakresie dbałości o dobro kultury oraz uwzględniania zadań ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

11. Obowiązuje pełna ochrona konserwatorska stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Zakazuje się wszelkich działań inwestycyjnych, możliwe są tylko badania archeologiczne. Działania na obszarze stanowiska wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

• **Strategia Zrównoważonego Rozwoju Ełku do roku 2020**

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Ełku do roku 2020 została przyjęta uchwałą nr XLII.405.2014 przez Radę Miasta Ełku, następnie zaktualizowana i przyjęta uchwałą nr XXV.270.16 Rady Miasta Ełku z dnia 20 grudnia 2016 r.

W części dotyczącej rewitalizacji i ochrony zabytków w Strategii podsumowano stan ochrony zabytków na terenie Ełku oraz nakłady ponoszone rokrocznie przez miasto na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach. Omówiono także zagadnienie turystyki i kultury.

W analizie SWOT wśród mocnych stron ładu przestrzennego miasta wymieniono występowanie zabytkowej zabudowy oraz wspieranie przez miasto inwestycji, związanych z poprawą wyglądu i stanu technicznego budynków zabytkowych. Z drugiej strony, autorzy opracowania dostrzegają także słabe strony miasta związane z zagospodarowywaniem obiektów zabytkowych, przede wszystkim niezadowalający stan zachowania części zabytków. Wskazują także na słabe zaangażowanie państwa w ochronę dziedzictwa kulturowego.

W Strategii wyznaczono cel główny wraz z celami strategicznymi i operacyjnymi oraz zadaniami. W obszarze ochrony zabytków wskazano następujące cele:

Cel strategiczny: Ład gospodarczy - Wzrost gospodarczy miasta Ełk.

Cel operacyjny G.VII. Wykorzystanie potencjału turystycznego miasta Ełk.

Wdrażane będą przedsięwzięcia związane z opracowywaniem i realizacją koncepcji rozszerzenia i modernizacji istniejącej infrastruktury turystycznej. Zostaną zbudowane nowe trasy i obiekty sportowo - rekreacyjne będące niezbędną bazą do uprawiania aktywnych, całorocznych form turystyki (wycieczki piesze i rowerowe, sporty wodne, biegi narciarskie, a także sporty i gry zespołowe z wykorzystaniem ha i boisk). Doskonalona będzie oferta imprez kulturalnych i rozrywkowych. Nastąpi rozwój turystyki biznesowej poprzez intensywną promocję i marketing regionu jako atrakcyjnego miejsca dla organizacji zjazdów, konferencji, wystaw oraz różnorodnych form integracyjnych dla pracowników firm. Realizowane będą również przedsięwzięcia służące podniesieniu atrakcyjności centrum miasta.

Wspierane będą inwestycje związane z rozszerzeniem usług hotelarskich i gastronomicznych. Wykreowane i rozpowszechnione zostaną produkty turystyczne (np. kolejka wąskotorowa), kulturowe i tradycyjne (np. kulinarne) związane z tą częścią Mazur. Miasto będzie brało udział w różnego rodzaju projektach, kampaniach, przedsięwzięciach i wydarzeniach na szczeblu krajowym i zagranicznym, mających na celu promocję walorów, a także intensywny rozwój rynku turystycznego Miasta Ełku i okolic.

Cel strategiczny: Ład przestrzenny - Ochrona i efektywne kształtowanie przestrzeni miejskiej.

Cel operacyjny: P.I. Rewitalizacja starej zabudowy.

Rewitalizacja części zabytkowej miasta jest jednym z elementów kompleksowej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, powojennych i przemysłowych w Ełku. W tym celu uwzględniono działania rewitalizacyjne i zmierzające do ochrony dziedzictwa kulturowego, które

będą związane także z usprawnieniem funkcjonowania instytucji kultury i innych instytucji działających w zasobach chronionych zabytków Ełku. Rewitalizacja tych zasobów jest podstawą do rozwoju kulturalnego Ełku, ale także turystycznego i w konsekwencji gospodarczego. Prowadzone będą starania na rzecz pozyskiwania zewnętrznych źródeł dofinansowania poszczególnych inwestycji (m.in. z Unii Europejskiej, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

P.II. Wzrost potencjału turystycznego miasta.

Właściwie ukształtowana przestrzeń miasta, obecność jeziora w centrum, pozwala na wykorzystanie walorów turystycznych. Cel wskazuje na rozwój infrastruktury turystycznej i przestrzeni miejskiej. Ełk posiada wiele miejsc godnych odwiedzenia i poznania. Dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna wpłynie na wzrost liczby turystów i tym samym na rozwój gospodarczy miasta.

#### • Program Rewitalizacji Ełku na lata 2016 - 2023

Program Rewitalizacji Ełku na lata 2016 - 2023 został przyjęty uchwałą nr XVIII.184.16 Rady Miasta Ełku z dnia 26 kwietnia 2016 r. Program został zaktualizowany, uchwalony uchwałą nr XLI.413.18 przez Radę Miasta Ełku z dnia 27 lutego 2018 r.

Program Rewitalizacji to kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na wybranych obszarach miasta, bezpośrednio powiązanych z rozwojem gospodarczym i społecznym.

W Programie wyznaczony został obszar o nazwie „Śródmieście” o powierzchni 8,17%, w stosunku do powierzchni Ełku. W jego skład wchodzi obszary Centrum I i Centrum II, poszerzone o część obszaru Północ I (MOPS i Urząd Miasta Ełku zlokalizowane przy ul. Piłsudskiego) oraz tereny Ełckiej Kolei Wąskotorowej i tereny zielone nad rzeką Ełk.

Granice obszaru w dużej części pokrywają się z granicami historycznego układu urbanistycznego, który podlega ochronie konserwatorskiej. Śródmieście wypełniają jednorodne zespoły zabudowy mieszkalnej oraz struktury wielofunkcyjne o przewadze usług i mieszkalnictwa. Centralna część miasta obfituje w obiekty historyczne pochodzące z XIX w. i początków XX w. (85% wszystkich budynków wielorodzinnych wybudowanych przed 1945 r.), uzupełnione zabudową powojenną. Znaczny odsetek to obiekty ujęte w rejestrze bądź ewidencji zabytków. Ich stan, w większości przypadków, wymaga pilnej interwencji. Brakuje zieleni urządzonej (skupionej głównie przy Jeziorze Ełckim), często nieuporządkowana jest sytuacja parkingowa. Działania rewitalizacyjne mają dążyć do wykreowania prestiżowej przestrzeni wysokiej jakości, będącej dobrym miejscem do życia dla mieszkańców, wraz z centrum usługowym.

Charakterystycznym terenem w „Śródmieściu” są zabudowania pokoszarowe (wraz z infrastrukturą drogową i techniczną). Zabudowa pokoszarowa posiada wysokie walory zabytkowe i stanowi potencjał rozwoju nowych inwestycji w centrum miasta. Przejęty teren powojenny, po jego opuszczeniu przez wojsko, był zniszczony i zdegradowany. Część obiektów kubaturowych została kapitalnie wyremontowana i zmieniła funkcję użytkowania. W części odrestaurowanych budynków powstały m.in. filia Uniwersytetu Warmińsko - Mazurskiego w Olsztynie, centrum handlowe „Brama Mazur” i plac miejski. Rozpoczęty proces rewitalizacji terenu powojennego wymusza konieczność jego kontynuacji poprzez adaptację zabudowy do nowych funkcji w kierunku mieszkalno - usługowym wraz z zielenią urządzoną i miejscami rekreacji oraz budowę lokalnej infrastruktury technicznej i modernizację ciągów komunikacyjnych (dróg, chodników, parkingów). Zgodnie z Koncepcją zagospodarowania przestrzennego Ełckiego Obszaru Funkcjonalnego obszar powojenny

w śródmieściu Ełku powinien mieć wielofunkcyjny charakter. Ze względu na centralne położenie na szlaku prowadzącym z dworca kolejowego w stronę ełckiej promenady, powinien pełnić funkcję ważnej przestrzeni publicznej w mieście, skupiając mieszkalnictwo oraz bogatą i różnorodną ofertę usługową, pozwalającą na żywotne funkcjonowanie tego miejsca o różnych porach dnia/tygodnia/roku. W granicach „Śródmieścia” znalazł się również teren Ełckiej Kolei Wąskotorowej (jednej z największych atrakcji turystycznych Ełku) oraz tereny przy Jeziorze Ełckim i rzece Ełk. Plany rozwojowe tych terenów sprawiają, że będą one pełniły istotną rolę w rewitalizacji obszaru przyczyniając się do poprawy jakości życia i aktywizacji mieszkańców „Śródmieścia”. Przeprowadzone działania doprowadzą do zwiększenia atrakcyjności turystycznej i wizerunkowej miasta, zachowania dziedzictwa kulturowego, wzrostu jakości i różnorodności oferty kulturalnej, sportowo - rekreacyjnej, wypoczynkowej oraz rozwoju przedsiębiorczości.



Rys. nr 1. Obszar śródmieścia w mieście Ełk wyznaczony do rewitalizacji, źródło: Program Rewitalizacji Ełku na lata 2016 - 2023

Celem głównym rewitalizacji Śródmieścia Ełku jest zaktywizowanie społeczne, gospodarcze i infrastrukturalne obszaru zagrożonego marginalizacją i silniejsze włączenie go w procesy rozwojowe.

Wśród celów szczegółowych w obszarze zabytków wskazano następujące cele:

Cel 5. Wzrost potencjału turystycznego, sportowo - rekreacyjnego i kulturalnego w oparciu o zasoby przyrodnicze i dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

- zagospodarowanie pustych lub zdegradowanych przestrzeni nad Jezioro Ełckim i rzeką Ełk na cele turystyczne i sportowo - rekreacyjne,
- ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów zabytkowych,
- dostosowanie instytucji kultury (infrastruktura i oferta) do nowoczesnej działalności kulturalnej,
- stworzenie i promocja produktów turystycznych.

W Programie wyznaczono także szczegółowe projekty rewitalizacyjne, wiele z nim dotyczyły obszarów zabytkowych.

### • **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Miasta Ełk**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

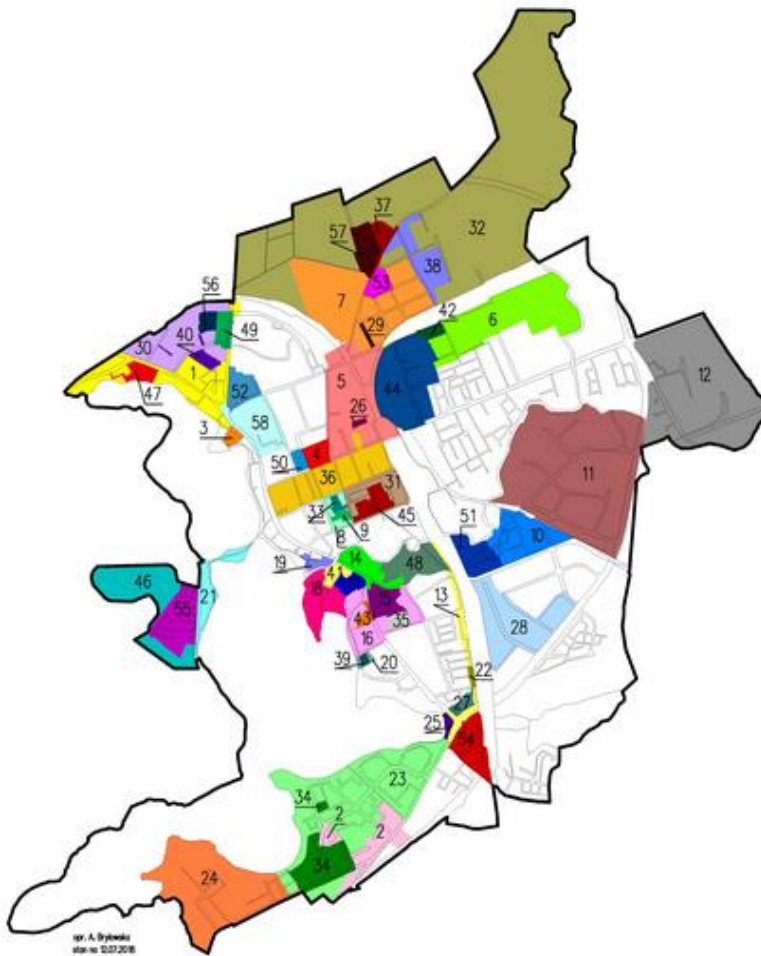
1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Ełk, jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie miasta Ełk obecnie obowiązuje 58 planów zagospodarowania przestrzennego. Poniżej, nr Rys. nr 2, przedstawiono obszar każdego planu:

1. "Ełk - Kajki III"
2. "Ełk - osiedle Jeziorna II"
3. "Ełk - "Półwysep"
4. zmiana "Ełk - Konopnickiej"
5. "Ełk - Gdańska"
6. "Ełk - Łukasiewicza"
7. "Ełk - Konieczki"
8. "Ełk - Sklejki"

9. "Ełk - Sklejki II"
10. "Ełk - Lenpol"
11. "Ełk - 2 Podstrefa SSSE"
12. "Ełk - Podmiejska"
13. "Ełk - Norwida"
14. "Ełk - Błonie Papieskie"
15. "Ełk - Kilińskiego, Targowa"
16. "Ełk - Cmentarna"
17. "Ełk - Parkowa"
18. "Ełk - Cypel"
19. "Ełk - Nadjeziorna"
20. "Ełk - Piękna, Koszykowa"
21. "Ełk - Zamkowa"
22. "Ełk - Dąbrowskiej"
23. "Ełk - osiedle Jeziorna"
24. "Ełk - Baranki"
25. "Ełk - Norwida Zieleń"
26. "Ełk - Gdańska II"
27. zmiana "Ełk - Norwida"
28. "Ełk - Ciepła"
29. zmiana "Ełk - Konieczki"
30. "Ełk - Kajki II"
31. "Ełk - Brama Mazur"
32. "Ełk - Obwodnica Północna"
33. zmiana "Ełk - Sklejki" oraz "Ełk - Sklejki II"
34. "Ełk - osiedle Jeziorna III"
35. "Ełk - Matejki II"
36. "Ełk - Śródmieście"
37. "Ełk - Obwodnica Północna II"
38. "Ełk - Obwodnica Północna III"
39. zmiana "Ełk - Piękna, Koszykowa"
40. "Ełk - Kajki IV"
41. "Ełk - Parkowa II"
42. "Ełk - Sikorskiego"
43. "Ełk - Piękna II"
44. "Ełk - Łukasiewicza II"
45. "Ełk - Brama Mazur II"
46. "Ełk - Osiedle Grunwaldzkie"
47. "Ełk - Gospodarstwo Jeziorowe"
48. "Ełk - Błonie Papieskie II"
49. "Ełk - Kajki, Tuwima, Miłosza"
50. "Ełk - Piłsudskiego"
51. "Ełk - Lenpol II"
52. "Ełk - Warszawska"
53. "Ełk - Kolonia, Dobrzańskiego"
54. "Ełk - Garbarska"
55. "Ełk - Osiedle Grunwaldzkie 2"
56. "Ełk - Miłosza"
57. "Ełk - Obwodnica Północna IV"
58. "Ełk - Szafera"



**Rys. nr 2. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, źródło: [http://bip.elk.warmia.mazury.pl/system/obj/16312\\_UR.456.2014.pdf](http://bip.elk.warmia.mazury.pl/system/obj/16312_UR.456.2014.pdf) (data dostępu 27.07.2018 r.)**

Szczegóły dotyczące planów znajdują się na stronie internetowej biuletynu informacji publicznej, w zakładce: Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne.

Dodatkowo w trakcie opracowania jest 7 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

## **5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta**

### **5.2.1. Charakterystyka miasta**

#### **• POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE**

Miasto Ełk jest usytuowane w północno - wschodniej Polsce, w województwie warmińsko - mazurskim. Jest to największe i najludniejsze miasto na Mazurach oraz główny ośrodek przemysłowy i kulturalny w regionie. Miasto jest siedziba władz powiatu ełckiego.

Ełk położony jest na przecięciu dróg prowadzących do Białegostoku, Olsztyna i Augustowa. Przez miasto przebiega droga krajowa nr 16, która biegnie przez całą szerokość województwa warmińsko - mazurskiego i obsługuje ruch tranzytowy w kierunku granicy z Litwą.

Miasto położone jest na Pojezierzu Ełckim, które jest częścią Pojezierza Mazurskiego. Zabudowa miejska przylega do Jeziora Ełckiego i rzeki Ełk.

Miasto jest ważnym węzłem kolejowym. Krzyżują się tu linie do Białegostoku (zelektryfikowana, przedłużona do Brześcia) Korsz, Gołdapi, Olsztyna i Czerwonki. Kursuje również zabytkowa kolejka wąskotorowa na linii Turów-Zawady Tworki.

#### **• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE I UKSZTAŁTOWANIE TERENU**

Zgodnie z podziałem fizyko - geograficznym Polski według J. Kondrackiego, Miasto Ełk położone jest w obrębie mezoregionu Pojezierze Ełckie, makroregionu Pojezierze Mazurskie, podprowincji Pojezierze Wschodniobałtyckie, prowincji Niżu Wschodniobałtycko - Białoruskiego, megaregionu Niżu Wschodnioeuropejskiego.

Teren miasta Ełk jest mało pofałdowany, przechodzi stopniowo w kotlinę a następnie w obszar równinny stanowiący część wielkiej Równiny Augustowskiej. W zagłębieniach morenowych znajdują się jeziora.

Zasadniczym elementem przyrodniczym określającym krajobraz ziemi ełckiej, a tym samym jej turystyczny charakter, są jeziora. Wypełniają one rozległe doliny, rynny i zagłębienia morenowe w promieniu 15 - 20 km od Ełku. Jeziora są najbardziej charakterystycznymi i cennymi formami, jakie utworzyły się wskutek działania lodowca i wód roztopowych. Przez teren miasta przepływa rzeka Ełk, swój bieg zaczyna w północno - wschodniej części po czym wpada do jeziora Ełckiego. Rzeka Ełk jest prawobrzeżnym dopływem Biebrzy, ciekim IV rzędu. Do głównych lewobrzeżnych dopływów Ełku należą: Mazurka, Połomska Młynówka, Karmelówka, Kanał Kuwasy, a prawobrzeżnych Gwalik, Różanica i Binduga.

Na terenie miasta znajdują się również trzy jeziora. Jezioro Ełckie - w środkowej części Pojezierza Ełckiego. Przez jezioro przepływa rzeka Ełk oraz dopływa woda z jeziora Sunowo i jeziora Szarek. Zbiornik posiada nieregularny kształt i wyraźnie oddzielone trzy części: północną, środkową i południowo - zachodnią.

Miasto Ełk położone jest także w zlewni jezior Selmęt Mały (19,8 h) i Szyba. Położone są one w południowo - wschodniej części miasta, przy trasie komunikacyjnej Ełk - Białystok. Pełnią one rolę zbiorników rekreacyjnych, posiadają piaszczyste plaże oraz swobodny dojazd komunikacji miejskiej.

Miasto Ełk leży w zasięgu Obszaru Chronionego Krajobrazu Pojezierza Ełckiego.

Na terenie miasta powołano 9 pomników przyrody. Najcenniejsze pojedyncze zadrzewienia (buki, klony, dęby) występują na terenach starego układu urbanistycznego. Wysokie walory krajobrazowe posiadają rzędy starodrzewu klonowego oraz dębowego na terenie skweru i parku miejskiego.

#### • KULTURA I TURYSTYKA

Miasto Ełk położone jest na obszarze Zielonych Płuc Polski - jednego z najcenniejszych ekosystemów w kraju i w Europie. W chwili obecnej sektor turystyki charakteryzuje się stosunkowo słabym poziomem rozwoju bazy noclegowej, zagospodarowania turystycznego i ruchu turystycznego. Ełk głównie przyciąga turystów swoim bogactwem naturalnym (lasy, jeziora) oraz ciekawą propozycją imprez kulturalnych.

Szerzeniem kultury zajmuje się **Ełckie Centrum Kultury (ECK)**, znajduje się przy ul. Wojska Polskiego 47. Jest ono największym ośrodkiem kulturalnym w powiecie ełckim i jednym z najprężniej działających centrów kultury w warmińsko - mazurskim. ECK posiada salę kinową. Organizuje seanse filmowe dla dzieci, rodzin, seniorów, kobiet oraz tematyczne.

**Szkoła Artystyczna w Ełku** jest działem Ełckiego Centrum Kultury, przy ul. Armii Krajowej 21, który zajmuje się między innymi planowaniem wydarzeń artystycznych, edukacją artystyczną, wspieraniem talentów dzieci, młodzieży i dorosłych. Szkoła umożliwia spotkania ze sztuką, współpracę z placówkami oświatowymi, instytucjami i stowarzyszeniami.

Szczególną pozycję w kształtowaniu świadomości historycznej i kulturowej najmłodszych mieszkańców Ełku odgrywa **Muzeum Historyczne w Ełku**, które mieści się przy ul. Wąski Tor 1, na terenie Ełckiej Kolei Wąskotorowej. Działa od 2012 r. Dziedziną zainteresowań Muzeum Historycznego jest nie tylko historia Ełku, ale także interesujące dzieje Mazur, jako regionu o swoistym fenomenie kulturowym i historycznym. Muzeum gromadzi takie rodzaje zbiorów jak: dokumenty archiwalne (drukowane i rękopisy), przekazy ikonograficzne, przedmioty użytkowe, elementy wyposażenia wnętrz związane z historią Ełku i Mazur; przedmioty uzyskane w trakcie badań archeologicznych, prowadzonych na terenie Mazur; sztukę ludową, sprzęty gospodarskie i elementy wyposażenia wnętrz występujące na wsi mazurskiej; rysunki i grafikę, przedmioty rzemiosła artystycznego; numizmaty, medalierstwo i falerystykę; inne muzealia związane z regionem działania Muzeum. Muzeum organizuje zajęcia dla szkół, lekcje i warsztaty muzealne, ferie czy też konkursy.

Na terenie miasta aktywnie działają także:

- **Centrum Informacji Turystyczno - Kulturalnej w Ełku**, ul. Wojska Polskiego 47. W Centrum można pozyskać informacje o atrakcjach miasta i okolic, o bazie turystycznej oraz zapoznać się z aktualnym kalendarzem imprez.
- **Miejska Biblioteka Publiczna im. Zofii Nasierowskiej w Ełku**, ul. Armii Krajowej 17B. Biblioteka organizuje liczne imprezy cykliczne takie jak: Noc Bibliotek, W Ełku wszystko gra - spotkanie z grammi planszowymi, Akademia Malucha, międzynarodowy konkurs literacki Siegfrieda Lenza.
- **Muzeum Kropli Wody i Wieża Ciśnień w Ełku**, ul. 11 Listopada 2. W wieży mieści się też Muzeum Kropli Wody, gdzie za dobrowolną opłatą, wrzucaną do skarbonki, można oglądać historyczne fotografie Ełku oraz dawne przedmioty codziennego użytku. W muzeum można obejrzeć eksponaty związane z wodą, stare pompy strażackie, gąsiory czy butelki. Na jednej z kondygnacji zgromadzono

niemieckie księgozbiory. Siedzibę swoją ma tam również Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Niemieckiej „Mazury”.

- **Muzeum Jeziora w Centrum Edukacji Ekologicznej**, ul. Parkowa 12. W muzeum znajdują się akwaria o łącznej pojemności ok. 4 tysięcy litrów. W akwariach zaaranżowano środowisko przyrodnicze mazurskich jezior. Można w nich obejrzeć rodzime gatunki ryb i innych organizmów typowych dla fauny jeziornej. Na ścianach porozwieszane są plansze tematyczne. Ponadto, na obszarze Centrum rozciąga się malowniczy park oraz Centrum Promocji Energii Odnawialnych, w którym można poznać działanie wiatraka, kolektorów słonecznych oraz ogniw fotowoltaicznych.

Na terenie miasta działają także liczne stowarzyszenia, zespoły zajmujące się kulturą, zabytkami oraz szerzeniem tradycji lokalnych:

- Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej Niemieckiej „Mazury”,
- Ełckie Stowarzyszenie Kulturalne (ESK),
- Stowarzyszenie Kultury Alternatywnej w Ełku,
- Mazurski Zespół Pieśni i Tańca „Ełk”,
- Mazurskie Towarzystwo Naukowe w Ełku,
- Stowarzyszenie EŁK i MY,
- Towarzystwo Miłośników Ełku,
- Ełckie Towarzystwo Muzyczne,
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna.

Wydarzenia związane z dziedzictwem kulturowym Ełku i regionu:

- Noc Muzeów,
- Międzynarodowy Festiwal Folkloru Dzieci i Młodzieży „Tęcza”,
- Festiwal Sztuk Pirotechnicznych Ełk, Ogień i Woda,
- Ełckie Koncerty Muzyki Organowej i Kameralnej,
- Mazurskie Lato Muzyczne,
- Mazurskie Lato Kabaretowe MULATKA,
- Święto Babcinego Pampucha,
- Konkurs o Chochlę Prezydenta Miasta Ełku,
- Frutti di Lago,
- Jarmark Bożonarodzeniowy,
- Jarmark Kaziuka,
- Nagrody Białej Lilii,
- Regionalne Święto Miodu,
- Sobotni Poranek w Muzeum,
- Spotkania autorskie w Miejskiej Bibliotece Publicznej.

Niepowtarzalną atrakcją turystyczną miasta Ełk jest **Ełcka Kolej Wąskotorowa**, która jest częścią Muzeum Historycznego w Ełku. W ofercie znajdują się przewozy pasażerskie składami ciągniętymi lokomotywą spalinową Lyd-1 (WLS-150) z wagonami zamkniętymi i odkrytymi. Trasa prowadzi przez malownicze mazurskie tereny, między jeziorami: Selment Wielki i Regielskie. Nową atrakcją na terenie kolei jest Park Odkrywców Kolei. Na terenie parku zostaną zainstalowane urządzenia, które pozwolą w prosty sposób pokazać zasady fizyki, które wykorzystywane są w pracy kolei wąskotorowej, m.in. karuzela z przekładniami, górka rozrządu, tłok pneumatyczny, magnetyczne piłki, wielokrążek, elektromotywa, silnik parowy, wyścig drezyn, huśtawka przegubowa ze sprężyną na łożysku, magnetyczne obręcze.

Na terenie miasta oznakowane są szlaki turystyczne - rowerowe, piesze, kajakowe oraz dydaktyczne:

#### **1. Szlaki piesze:**

- Szlak Im. Michała Kajki,
- Szlak Mazur Garbatych,
- Szlak Tatarski,
- Szlak spacerowy zielony,
- Szlak spacerowy czerwony (okrężny),
- Szlak turystyczny zielony.

#### **2. Szlaki rowerowe:**

- Szlak rowerowy „Morenowe Wzgórza”,
- Szlak rowerowy „Tatarskim szlakiem”,
- Szlak Im. Michała Kajki,
- Ełcka ścieżka rowerowa,
- Szlak Mazur Garbatych,
- Wokół Jeziora Selmęt Wielki (obecnie Miejsca Pamięci),
- Wokół Łaśmiad.

#### **3. Szlaki kajakowe:**

- Szlak Mazursko - Augustowski,
- Szlak Kajkowski,
- Pisanica - Selmęt Wielki,
- Splyw Łażną Strugą.

#### **4. Inne szlaki:**

- Szlak Papieski Tajemnice Świata,
- Ścieżka dydaktyczno - turystyczna „Śladami przeszłości Ełku”,
- Szlak: Ścieżka historyczno - turystyczna w Ełku,
- Szlak drogowy „Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej”.

### 5.2.2. Historia miasta Ełk<sup>1</sup>

W 2 połowie XIII w. do zachodnich krańców ziem pruskich dotarli rycerze Zakonu Krzyżackiego. Krzyżacy wspólnie z książętami polskimi dokonali podboju ziem jaćwieskich. Nad Jeziorem Ełckim, być może na zgliszczach jaćwieskiego grodu, stanęła drewniano - ziemna strażnica krzyżacka. Dopiero pod koniec XIV w. komtur bałgijski, późniejszy wielki mistrz zakonu Ulrich von Jungingen, rozpoczął budowę zamku, który stanowił siedzibę prokuratora, podległemu komturowi bałgijskiemu. Prace nad zamkiem ukończono w 1408 r., w przededniu wielkiej wojny z Polską. Warownia miała zabezpieczać państwo zakonne od ataku z południowego - wschodu, od strony Litwy i Mazowsza. Była to najdalej na wschód wysunięta placówka zakonna w Prusach, która nie należała do bezpiecznych. Mimo to nad brzegiem jeziora naprzeciw zamku powstała wkrótce osada rzemieślnicza. Mimo grożących mieszkańcom napadów litewskich w te rejony chętnie przybywali osadnicy z Niemiec i Mazowsza.

W pierwszym okresie wojen polsko - krzyżackich miasto i osada zostały spalone. Ważny strategicznie zamek został odbudowany. W ełckim zamku książę Witold prowadził rozmowy z Krzyżakami. Nie mniej żywotna okazała się osada, w której wciąż przybywało mieszkańców. W 1425 r. osadzie nadano przywilej lokacyjny. Osada nazwę wzięła od pobliskiej rzeki Łek. U Jaćwingów słowo oznaczało najprawdopodobniej „białą wodę”. Inni badacze wywodzą nazwę miasta od polskiego słowa „łęk”, co oznacza łąkę. Krzyżacy nadali osadzie nazwę w brzmieniu niemieckim. W późniejszych źródłach podawano ją różnie: Licke, Lik, Licce, Lueck, Lyck. Ełk położony był na bocznym szlaku handlowym wiodącym z Mazowsza najkrótszą drogą do Królewca. Prawa miejskie Ełk otrzymał w 1435 r.

Rozwój Ełku zahamowały dalsze konflikty zbrojne Polski i zakonu. Największych zniszczeń okolica doświadczyła podczas wojny trzynastoletniej. Przeciwno krzyżackiej załodze zamku wystąpiła okoliczna ludność. Zamek zdobyto, a garnizon wycięto (oszczędzono jedynie braci zakonnych). Warownia do końca wojny pozostała w polskich rękach. Odwetowe wypady krzyżackie skupiły się na osadzie. Po pokoju toruńskim osada pozostała w granicach państwa krzyżackiego. Zerwaniu uległy kontakty handlowe z Mazowszem. W 2 połowie XV w. w Ełku założona została szkoła przykościelna.

Po sekularyzacji zakonu zamek stał się siedzibą książęcego starosty. Miasteczko zamieszkiwali wówczas osadnicy z Mazowsza. Wyraźnie zaznaczył się problem komunikacji niemieckich duchownych z polskojęzycznymi wiernymi. Na polecenie księcia Albrechta zaczęto sprowadzać księży z innych miast. Wówczas do Ełku przybył Jan z Sącza i został proboszczem tutejszej parafii luterańskiej. Zaczął nawet wydawać czasopismo dla ludności. Powstała wówczas pierwsza na Mazurach polska oficyna wydawnicza. Ksiądz Małeckki był nadzorcą szkoły, w której nauczano w języku polskim.

Na początku XVII w. wydawać się mogło, że troski mieszkańców Ełku związane z zagrożeniem wojennym ustały. Prusy były lennikiem Polski, ożywiły się kontakty z Mazowszem i Litwą. Jednak Ełk mimo korzystnej sytuacji ekonomicznej, nie mógł się intensywnie rozwijać z powodu nękających go epidemii dżumy w latach 1559, 1563, 1653, 1709 i 1710. Wkrótce po trzeciej wielkiej epidemii w czasie potopu szwedzkiego, w 1656 r. miał miejsce najazd tatarski. Osada została doszczętnie zniszczona. Podjęto wówczas wielką odbudowę. W dniu 23 sierpnia 1669 r. wielki elektor - Fryderyk

<sup>1</sup> Program opieki nad zabytkami miasta Ełk na lata 2015 - 2018

Wilhelm I, odnowił prawa miejskie i nadał przywilej czwartego jarmarku. Ełk stał się miastem. Dominował w nim drewniana zabudowa. Liczba mieszkańców nie przekraczała 1 000. Uniezależnienie się Prus przyniosło m.in. zmianę szlaków handlowych. Ełk pozostał na uboczu ważniejszych traktów, stając się regionalnym ośrodkiem gospodarczym. Nie omijały go też inne klęski elementarne. Zaraza na początku XVIII w. zdiesiątkowała mieszkańców. Przy życiu został co 10 obywatel.

Kolejnym impulsem do rozwoju gospodarczego miasta stało się otwarcie w 1885 r. linii kolejowej, która połączyła Ełk z Piszem i Olsztynem. W latach 1893 - 1894 wybudowano drugi tor na odcinku Ełk - Korsze, a wiosną 1914 r. została oddana do użytku kolej wąskotorowa Ełk - Turów. Wszystkie te przedsięwzięcia spowodowały, że Ełk stał się ważnym węzłem kolejowym prowincji wschodniopruskiej, a rozwój aglomeracji uwarunkowała konieczność budowy infrastruktury technicznej miasta. W 1910 r. na Jeziorze Ełckim powstaje nowy żelbetowy most Na przełomie XIX i XX w. miasto otrzymało nowoczesną kanalizację, gazownię, a w 1912 r. w Ełku było 700 numerów telefonicznych. Miasto zaczęło rozwijać się wzdłuż obecnych ulic Mickiewicza, Armii Krajowej i Wojska Polskiego. Podczas I wojny światowej przez Ełk przeszły oddziały rosyjskie. Miasto ponownie zostało znacznie zniszczone. Po zakończeniu działań wojennych podjęto odbudowę. Pojawiły się nowe fabryki maszyn, tartaki, cegielnie i karczmy. W 1945 r. o Ełk toczyły się zaciekle walki. Zniszczeniu uległo blisko 50% zabudowy. Po wojnie Ełk był wyludnionym miastem powiatowym, zasiedlono go mieszkańcami z Kresów: Grodzieńszczyzny i Wileńszczyzny.

Obecnie Ełk jest miastem o znaczeniu subregionalnym, trzecim co do wielkości miastem województwa warmińsko - mazurskiego. W 1939 r. liczba mieszkańców Ełku wynosiła 16 243 osób, w 2013 r. - 59 790 osób, 31.12.2017 r. - 61 523 osób.

### **5.3. Krajobraz kulturowy - Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla miasta Ełk**

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Ponadto dziedzictwo historyczne jest istotne o tyle, że wpływa na atrakcyjność turystyczną - głównie poprzez jego materialne wytwory, czyli zabytki. Co może być wykorzystane w rozwoju miasta.

W tej części przedstawiona została charakterystyka poszczególnych obiektów zabytkowych, objętych najwyższym stopniem ochrony prawnej na terenie miasta Ełk.

#### **I. OBIEKTY SAKRALNE**

- **Kościół baptystów, ul. 3 Maja 8**

Zbudowany w 1908 r. w stylu neogotyckim. Murowany z czerwonej cegły. Korpus salowy zwieńczony gzymsem arkadowym. Ściana frontowa trójosiowa z drzwiami w portalu w drugiej osi. Ściana zwieńczona attyką ze sterczynami. Ściany boczne siedmioosiowe, pierwsze cztery osie nawy wydzielone szkarpami. Wnęki okienne zamknięte ostrołukowo, poza nawą łukiem odcinkowym.

• **Kościół parafialny, ob. katedralny, pw. św. Wojciecha, ul. Kościuszki 16**

Kościół wzniesiony w 1853 r., w stylu neogotyckim, przebudowany 1895 r. Korpus trójnawowy, czteroosiowy, z trójkondygnacyjną wieżą na planie kwadratu od strony kruchty. Prezbiterium flankowane dwiema zakrystiami. Korpus, prezbiterium i wieża oszkarpowane szkarpami uskokowymi. W pierwszej kondygnacji wieży umieszczony uskokowy portal zamknięty łukiem ostrym. Ściany boczne tej kondygnacji zdobione ostrołukowymi, tynkowanymi blendami. W drugiej kondygnacji wieży blendy zamknięte łukiem dwulistynym przeprute otworami dzwoniczymi, w trzeciej kondygnacji otwory dzwonicze umieszczone w ścianach bocznych, a w ścianie frontowej - dwie blendy zamknięte łukiem dwulistynym. Wieża nakryta hełmem stożkowym zwieńczonym krzyżem. Od strony wschodniej do kruchty dostawiona niska wieża przykryta stożkowym hełmem. Okna nawy i prezbiterium zamknięte ostrołukowo flankowane analogicznymi, tynkowanymi blendami. Korpus nakryty dachem dwuspadowym, prezbiterium i zakrystie dachem trójpołaciowym.

• **Kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny pw. Najświętszego Serca Jezusa, ul. Wojska Polskiego 34**

Kościół został wzniesiony w latach 1848 - 1850, odbudowany w latach 1920 - 1925. Budowla murowana z cegły, licowana cegłą licówką, posadowiona na fundamencie z kamieni polnych. Korpus na planie wydłużonego prostokąta, czteroprzęsłowy, trójnawowy. Od wschodu do korpusu przylega pięcioboczne w planie prezbiterium, zaś od południowego -zachodu zakrystia. Od zachodu do korpusu przylega kwadratowa w planie wieża, zwieńczona dzwonicą, flankowana przez dwa podcienia. Szczyty wysokie, schodkowe, ze sterczynami. Dachy: nad korpusem dwuspadowy, nad prezbiterium pięciopółaciowy, nad wieżą dwuspadowy, nad dzwonicą sześciopółaciowy; podcienia z dachami pulpitowymi, nad zakrystią pięciopółaciowy, wszystkie kryte blachą.

## II. OBIEKTY REZYDENCJONALNE

### • Zespół zamkowy (zamek - budynek wsch., więzienie - budynek zach.), ul. Zamkowa

Zespół zamkowy usytuowany jest na półwyspie (w przeszłości wyspie) Jeziora Ełckiego, przy ul. Zamkowej.

W źródłach XVI i XVII-wiecznych pierwszy gród na wyspie datowany jest na 1273 r. Wzmianki historyczne wymieniają w 1390 r. obwałowania w Ełku wzniesione dla Krzyżaków przez wielkiego księcia litewskiego Witolda. W kronice Jana z Posilge zapisano, że w 1398 r. Ulryk von Jungingen, ówczesny komtur Bałgi, a późniejszy wielki mistrz krzyżacki budował „dom na Ełku”, czyli wznosił zamek na wyspie jeziora. O zakończeniu budowy mówi ponowna wzmianka z tej kroniki, zapisana pod 1408 r., kiedy komturem był już Jan von Seyn (Johann von Sayn).

Początkowo zamek miał formę pojedynczego budynku murowanego, prostokątnej wieży otoczonej szeroką fosą, wzniesionej na wyspie na jeziorze Ełckim. Wyspę łączyły z lądem drewniane mosty od wschodu i zachodu, które utrzymywać mieli mieszkańcy osady Ełk (Lyck), jak to zostało zapisane w akcie lokacyjnym wsi z 1425 r. Zamek miał dobre położenie. Położenie na wyspie wzmacniało obronność, a jednocześnie pozwalało kontrolować przeprawę (wcześniej bród) przez jezioro. Przede wszystkim jednak organizował akcję kolonizacyjną puszczy na okrajach państwa zakonnego, sankcjonując jednocześnie jego zasięg terytorialny. W 1422 r. Polska, Litwa i państwo krzyżackie podpisały pokój mełneński, ustalający granice polsko - krzyżacką i litewsko - krzyżacką. Potwierdzono status Ełku, jako przygranicznej miejscowości, efektem czego wzrosło strategiczne znaczenie zamku, choć nie przełożyło się to na jego szybką rozbudowę. Zamek zabezpieczał przede wszystkim aparat administracji państwa zakonnego - w zamku mieszkał prokurator, czyli urzędnik zakonny podległy komturowi, sprawujący sądy, zbierający czynsze i daniny. Inwentarz zamku z 1420 r. dowodzi, że na zamku znajdowało się wyposażenie i uzbrojenie tylko dla kilku ludzi, w tym jedyne dwa konie prokuratora Angloffa.

Zamek i miasto zostały zniszczone podczas wojny trzynastoletniej. Zamek zdobyto i spalono, a garnizon wycięto (oszczędzono jedynie braci zakonnych). Warownia przechodziła z rąk do rąk. W 1456 r. do zamku powróciła załoga krzyżacka, w 1459 r. polskie wojska zaciężne wyгнаły Krzyżaków, ale w 1462 r. zamek znowu był we władaniu załogi zakonnej.

Po zniszczeniach wojennych zamek został szybko odbudowany i rozbudowany. Obu mostów prowadzących na wyspę strzegły ceglane wieże obronne oraz kilka rzędów palisad i ostrokołów. Prawdopodobnie wówczas powstało obronne podzamcze, położone na wschód od głównego budynku zamkowego. Posiadało ono fortyfikacje drewniane - palisady - oraz zabudowania złożone z dużego budynku ceglanego i mniejszych drewnianych. Ostatnie badania archeologiczne odśloniły zachowane fragmenty palisad dębowych chroniących dostęp do wyspy oraz otaczające podzamcze. Główny budynek zamkowy został wyremontowany, a być może także podwyższony. Skuteczność nowych fortyfikacji zweryfikowała wojna polsko - krzyżacka (1519 - 1521). W 1520 r. wojska mazowieckie dwa razy szturmowały zamek w marcu, a od połowy czerwca do 7 lipca był również nieskutecznie oblegany.

Po sekularyzacji zakonu w 1525 r. ustało zagrożenie militarne ze strony Polski i Litwy. Ełcki zamek stał się siedzibą starostów książęcych, potem stał się także siedzibą sądów grodzkich. Utrata zagrożenia militarnego zaowocowała przebudową zamku w kierunku wygody i reprezentacyjności,

która nastąpiła najpierw około poł. XVI w., następnie na przełomie XVI i XVII w. W efekcie zamek zyskał wygląd pałacowy, nawiązujący do stylu renesansowego.

W 1656 r. zamek posłużył ludności Ełku za schronienie przed Tatarami i pozostałymi wojskami hetmana polnego litewskiego Wincentego Gosiewskiego. Miasto Ełk, wraz z całą okolicą zostało całkowicie złupione przez Tatarów, jednak zamek pozostał niezdobyty. W tym okresie zamek był o 1/3 większy od średniowiecznego budynku. W fasadzie posiadał dwa bliźniacze ryzality, nakryty był dachem z ozdobnymi szczytami. Wystrój elewacji dopełniały narożne boniowania oraz ozdobne obramienia otworów drzwiowych i okiennych. Od strony jeziora do ściany zamku dostawiona była ozdobna loggia. Zamek wyremontowano w 1696 r., o czym świadczy odkryta ostatnio data na elewacji wschodniej.

Od 1751 r. w zamku mieścił się Urząd Sprawiedliwości, a od 1782 r. Powiatowa Komisja Sprawiedliwości. 1818 r. w zamku zorganizowano Sąd Powiatowy i Grodzki. Po dużym pożarze (25 czerwca 1833 r.) pozostały tylko mury zamkowe. W 1879 r. utworzono w zamku Sąd Krajowy i Powiatowy. W 1888 r. kompleks zamkowy przebudowano i zamek zaczął funkcjonować jako zakład więzienny. W 1889 r. usypano groblę łączącą wyspę zamkową z zachodnim brzegiem jeziora. Wybudowano mur z wieżami strażniczymi w narożnikach. W 1910 r. wybudowano nowy most łączący półwysep zamkowy z główną częścią miasta. W 1970 r. zamknięto więzienie w zamku.

Dnia 8 czerwca 2010 r. lokalny przedsiębiorca zakupił kompleks zamkowy od miasta. Zamek ma być zmodernizowany i przeznaczony na kompleks hotelowy, jednak obecnie popada w ruinę. Na terenie zespołu przeprowadzane są badania archeologiczne, obecnie trwają prace koncepcyjne w uzgodnieniu inwestora z NID-em.

### **III. DOMY - KAMIENICE W HISTORYCZNYM CENTRUM MIASTA**

#### **• Dom, ul. 3 Maja 10**

Zbudowany ok. 1905 - 1910 r., z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Czterokondygnacyjna, siedmioosiowa, ze ryzalitowanymi osiami: pierwszą i drugą, czwartą, oraz szóstą i siódmą. Pierwsza i druga kondygnacja boniowane. Drzwi umieszczone w portalu w czwartej osi pierwszej kondygnacji. Kondygnacje rozdzielone gzymsem kordonowym. Otwory okienne w osiach pierwszej, drugiej, szóstej i siódmej pierwszej kondygnacji oraz portal zamknięte łukiem pełnym. Pozostałe otwory okienne pierwszej kondygnacji oraz otwory okienne drugiej kondygnacji zamknięte łukiem spłaszczonym. Okna pozostałych kondygnacji, poza oknami trzeciej, czwartej i piątej osi trzeciej kondygnacji zamkniętymi łukiem odcinkowym, zamknięte płasko. Okna ujęte tynkowanymi opaskami lub flankowane pilastrami, w trzeciej i czwartej kondygnacji zamknięte naczółkami o zróżnicowanym wystroju.

**• Dom, ul. Armii Krajowej 10**

Zbudowany na początku XX w. z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Budynek dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, z boniowanymi narożnikami. Fasada w pierwszej kondygnacji boniowana, sześćoosiowa z drzwiami umieszczonymi w czwartej osi i witrynami sklepowymi w pozostałych osiach. W ściętym narożniku pierwszej kondygnacji umieszczone drzwi. Druga kondygnacja siedmioosiowa z osiami pierwszą i drugą, oraz szóstą i siódmą wydzielonymi boniowanymi pilastrami. Otwory okienne zamknięte płasko, z umieszczonymi poniżej prostokątnymi płycinami z ornamentem roślinnym, ujęte pilastrami, zamknięte trójkątnymi i segmentowymi naczółkami. Fasada zamknięta rozbudowanym gzymsem wieńczącym.

**• Dom, ul. Armii Krajowej 18/Chopina 2**

Zbudowany na początku XX w., z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Budynek dwukondygnacyjny, siedmioosiowy, z drzwiami w drugiej, czwartej i szóstej osi. Kondygnacje rozdzielone gzymsem kordonowym. Wszystkie otwory w budynku zamknięte płasko. Okna ujęte tynkowanymi opaskami, poprzedzone pełnym gzymsem podokienny, zamknięte trójkątnymi naczółkami. Fasada zamknięta rozbudowanym gzymsem wieńczącym.

**• Dom, ul. Armii Krajowej 20**

Zbudowany na początku XX w. z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Budynek trójkondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Narożniki i pierwsza kondygnacja fasady boniowane. Fasada pięćoosiowa w pierwszej kondygnacji, czteroosiowa w drugiej kondygnacji i ośmioosiowa w trzeciej kondygnacji. Drzwi umieszczone w masywnym, zamkniętym pełnym łukiem, boniowanym portyku w trzeciej osi. Okna witryn w pozostałych osiach pierwszej kondygnacji rozdzielone boniowanymi pilastrami. W drugiej i częściowo w trzeciej kondygnacji osie ryzalitowane. Dwie osie skrajne drugiej kondygnacji tworzą jednokondygnacyjne wykusze z rozbudowanym detalem architektonicznym. Oś druga i trzecia drugiej kondygnacji oraz czwarta i piąta trzeciej kondygnacji tworzą analogiczny wykusz z balkonem na poziomie drugiej kondygnacji. Wszystkie wykusze zwieńczone są balkonami z ażurową balustradą, oraz nadbudowane we frontowej połaci dachu dwuosiowymi facjatami. Facjatę środkową wieńczy trójkondygnacyjna attyka, facjaty boczne - czworograniaste hełmy.

**• Dom, ul. Armii Krajowej 21**

Wzniesiony w 1919 r. z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Budynek trójkondygnacyjny z ośmioosiową fasadą. Pary skrajnych osi ryzalitowane, z boniowanymi narożnikami. Pierwsza kondygnacja boniowana, z drzwiami umieszczonymi w portalu zamkniętym łukiem pełnym, w czwartej osi. Wszystkie pozostałe otwory w budynku zamknięte płasko. Okna ujęte tynkowanymi, ozdobnymi opaskami. Okna drugiej kondygnacji ryzalitów zwieńczone wspólnym trójkątnym naczółkiem. Nad pozostałymi oknami fragmentaryczne gzymsy nadokienne z ornamentem roślinnym. Osie między ryzalitami w drugiej i trzeciej kondygnacji poprzedzone balkonem z ażurową balustradą. Drzwi balkonowe w piątej osi trzeciej kondygnacji umieszczone w portalu flankowanym pilastrami z kariatydami. Oba ryzality zamknięte tympanonami zdobionymi ornamentem roślinnym.

**• Dom, ul. Armii Krajowej 23**

Zbudowany w 1907 r., z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Budynek czterokondygnacyjny z siedmioosiową pierwszą kondygnacją i ośmioosiowymi wyższymi kondygnacjami. Drzwi umieszczone w trzeciej, czwartej i piątej osi. Otwory drzwiowe zamknięte łukiem pełnym. W pozostałych osiach pierwszej kondygnacji witryny zamknięte łukiem odcinkowym. Pozostałe otwory w budynku zamknięte płasko. Okna i drzwi balkonowe ujęte tynkowanymi opaskami. Pod oknami trzeciej i czwartej kondygnacji prostokątne płyciny z ornamentem roślinnym. W osiach drugiej i trzeciej oraz szóstej i siódmej, w kondygnacjach drugiej, trzeciej i czwartej umieszczone balkony z ażurowymi balustradami. Fasada zamknięta rozbudowanym gzymsem wieńczącym. Nad fasadą attyka ze spływami zdobiona motywami roślinnymi, z wytynkowaną centralnie inskrypcją: „E.D./1907”.

**• Dom, ul. Armii Krajowej 25**

Zbudowany na przełomie XIX/XX w. z secesyjnym wystrojem fasady. Budynek czterokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem i ośmioosiową fasadą. Osie druga i siódma ryzalitowane. Otwory bram umieszczone w skrajnych osiach pierwszej kondygnacji, ujęte w portale z ornamentem roślinnym. Poza ryzalitami pierwsza i druga kondygnacja boniowana. Okna w osiach nad bramami zamknięte płasko, zdobione płycinami z ornamentem roślinnym. Okna w osiach między ryzalitami, w drugiej i czwartej kondygnacji zamknięte łukiem pełnym, w trzeciej kondygnacji - płasko, na wszystkich kondygnacjach zdobione zróżnicowanym detalem architektonicznym z motywami roślinnymi. W osiach ryzalitowanych, w drugiej, trzeciej i czwartej kondygnacji umieszczone balkony, w kondygnacji drugiej - balkon wgłębny, zamknięty łukiem podkowiastym, w kondygnacjach wyższych balkony z ażurowymi balustradami. Ryzality wieńczą dwuosiowe wystawki flankowane sterczynami z maszkaronami.

**• Dom, ul. Chopina 12**

Zbudowany w 1904 r., z elementami późnego historyzmu w wystroju fasady. Budynek trójkondygnacyjny, w pierwszej kondygnacji ośmioosiowy, w kondygnacjach drugiej i trzeciej siedmioosiowy. Cała fasada boniowana. Pierwsza kondygnacja wydzielona gzymsem kordonowym. Otwory drzwiowe umieszczone w czwartej i szóstej osi, otwór bramy - w ósmej osi. Wszystkie otwory w budynku zamknięte płasko, ujęte tynkowanymi opaskami. W czwartej osi drugiej i trzeciej kondygnacji umieszczone balkony z ażurową balustradą. Okna drugiej i trzeciej kondygnacji z pełnym gzymsem podokiennym, w drugiej kondygnacji ujęte pilastrami podtrzymującymi fryz z cherubinem i ornamentem roślinnym, zamknięte trójkątnymi naczótkami. Pod oknami drugiej kondygnacji umieszczone prostokątne płyciny z girlandami. W trzeciej kondygnacji nad oknami umieszczone figury orłów w koronie cesarskiej, osłaniających skrzydłami dwa putta. W poddaszu rząd prostokątnych płycin, a nad osiami trzecią, czwartą i piątą małe okna.

**• Dom, ob. Wyższe Seminarium Duchowe, ul. Kościuszki 9**

Budynek wzniesiony na pocz. XX w. Korpus jedenastoosiowy, jedno skrzydło czteroosiowe, drugie dwuosiowe. Bogata ornamentyka budynku została uzyskana poprzez zastosowanie cegły żółtej i czerwonej oraz tynkowanych płaszczyzn. Wszystkie otwory w budynku zamknięte łukiem odcinkowym, ujęte opaskami z czerwonej cegły. Osie od piątej do siódmej korpusu tworzą ryzalit środkowy, flankowany ryzalitowanymi osiami od drugiej do czwartej i od ósmej do dziewiątej. Ryzalite te zamykają attyki schodkowe. W ryzalicie środkowym, w pierwszej kondygnacji centralnie umieszczone drzwi. W kondygnacjach drugiej i trzeciej ryzalitu umieszczone balkony. Korpus przykryty dachem wielopłaciowym, z umieszczonym w połaci frontowej, centralnie nad osią z drzwiami, oknem przykrytym hełmem stożkowym.

**• Dom, ob. sąd. rejonowy, ul. Małeckich 4**

Zbudowany w 1911 r. Czterokondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, dwufasadowa. Jedna fasada czteroosiowa w pierwszej kondygnacji i pięćosiowa w wyższych kondygnacjach, druga jedenastoosiowa w pierwszej kondygnacji i czternastoosiowa w wyższych kondygnacjach. Osie od piątej do ósmej i od dwunastej do czternastej ryzalitowane. Osie ryzalitów wydzielone lizenami. W ściętym narożniku pierwszej kondygnacji umieszczony otwór drzwiowy zamknięty łukiem pełnym, flankowany przez dwie witryny sklepowe zamknięte łukiem koszowym. Pozostałe otwory okienne poza ryzalitami zamknięte łukiem odcinkowym, zaś w ryzalitach płasko. Okna w ryzalitach ujęte tynkowanymi opaskami. Ryzalite zamknięte facjatami umieszczonymi we frontowej połaci dachu.

**• Dom z oficyną, ul. Mickiewicza 11**

Wzniesiony w 2 połowie XIX w. Jednokondygnacyjny, podpiwniczony z użytkowym poddaszem. Fasada pięćosiowa, osie skrajne ryzalitowane. Ryzalit w piątej osi na poziomie poddasza i połaci dachowej zamknięty dwuosiową facjatą, poprzedzoną balkonem z pełną balustradą. Ściany piwnicy na wysokości ryzalitów boniowane. Okna fasady z pełnym gzymsem podokiennym, poza oknem pierwszej osi zamknięte płasko, ujęte szerokimi, tynkowanymi opaskami. Okno pierwszej osi zamknięte łukiem odcinkowym, ujęte szeroką, ozdobną, tynkowaną opaską z kluczem zdobionym maskaronem i z prostokątną płyciną z girlandą poniżej gzymsu podokiennego. Otwory okienne facjaty zamknięte ostrołukowo.

**• Szkoła, ob. budynek Urzędu Miasta, ul. Piłsudskiego 2**

Wzniesiony na początku lat 20-tych XX w. Dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, sześćosiowy. Osie druga, trzecia i czwarta ryzalitowane, na poziomie pierwszej kondygnacji tworzą wykusz zamknięty balkonem z pełną balustradą. Ryzalit zamyka facjata umieszczona częściowo w poddaszu i częściowo w połaci dachowej, zwieńczona trójkątnym szczytem ze sterczyną. Osie pierwszą i piątą zamykają wystawki umieszczone częściowo w poddaszu i częściowo w połaci dachu. Wszystkie otwory w budynku zamknięte łukiem odcinkowym, niezdobione. W narożniku pierwszej osi, na poziomie pierwszej kondygnacji, umieszczony jednoosiowy wykusz. Oś szósta, cofnięta w stosunku do fasady, mieści klatkę schodową.

**• Dom, ul. Wojska Polskiego 15**

Budynek wzniesiony pomiędzy 1915 a 1925 r. Budowla murowana z cegły, otynkowana, trójkondygnacyjna z użytkowym poddaszem. Pierwsza kondygnacja ze współcześnie przekształconymi osiami. Wyższe kondygnacje siedmioosiowe, z oknami. Dach dwuspadowy, pokryty dachówką ceramiczną. W jego połaci frontowej dwie jednoosiowe facjaty w skrajach, pomiędzy nimi rozbudowana pięcioosiowa facjata z oknami, przykryta dachem dwuspadowym, w jej szczycie półkolisty świetlik.

**• Dom, ul. Wojska Polskiego 57**

Budynek wzniesiony po 1920 r. Budowla na planie prostokąta, murowana z cegły, otynkowana, na kamiennie - ceglany fundament, dwukondygnacyjna, z użytkowym poddaszem. Pierwsza kondygnacja jedenastoosiowa, z naprzemiennie rozlokowanymi otworami okiennymi i drzwiowymi. Druga kondygnacja dwunastoosiowa, z oknami; osie trzecia - czwarta i dziesiąta - dziesiąta ujęte w ryzalicy. Dach dwuspadowy, pokryty dachówką ceramiczną; w połaci frontowej siedem wystawek.

**IV. ZABYTKI TECHNIKI****• Ełcka Kolej Wąskotorowa<sup>2</sup>**

Założeniom projektowym Ełckiej Kolei Wąskotorowej (niem. Lycker Kleinbahn) przyświecały cele gospodarcze i militarne. Prace rozpoczęto na przełomie 1911/1912. Wybudowano wówczas parowozownię, magazyn, budynek administracji budowy (obecnie parterowa część dworca Ełk Wąskotorowy), do którego dobudowano dom mieszkalny. W 1913 r. wybudowano nową parowozownię, starą przekształcając w warsztat. W tym roku nastąpiło uroczyste otwarcie EKW; dalsze prace przerwał wybuch pierwszej wojny światowej. Stację kolei wąskotorowej, zgodnie z dotychczasową praktyką, zlokalizowano przy istniejącej już stacji normalnotorowej. Kolej wąskotorowa połączyła Ełk z przygranicznymi miejscowościami. W 1918 r. wznowiono ruch osobowo - towarowy. Kolej remontowano i modernizowano do lat 20-tych XX w. Układ torowisk, stacji i przystanków pozwalał na bezkolizyjny ruch towarowy całą dobę. Tabor EKW składał się z wagonów pocztowo - bagażowych, towarowych i osobowych. W okresie drugiej wojny światowej wybudowano przejście podziemne pomiędzy dworcem normalnotorowym a wąskotorowym w Ełku. Ełcka Kolej Wąskotorowa została zniszczona podczas ofensywy Armii Czerwonej w 1945 r. Zniszczeniu uległy wówczas m.in.: budynki stacji Ełk Wąskotorowy, przystanki Milejewo i Kalinowo, most w Sypitkach, remontu wymagały torowiska na całej długości linii. W latach 1950 - 1951 przekuto torowisko kolejki z dotychczasowych 1000 mm na 750 mm. Nastawiono się wówczas głównie na przewóz osób w ruchu podmiejskim. W latach 1952 - 1955 wymieniono tabor wagonowy; w 1957 r. zmieniono nazwę na Ełcką Kolej Dojazdową. W 1975 r. wprowadzono trakcję spalinową, wcześniej montując na terenie stacji w Ełku dystrybutor paliwa ze zbiornikiem zagłębionym w ziemi. W 1988 r. przeprowadzono remont kapitalny torowiska; prac na całej długości linii nie ukończono. W 1991 r. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Suwałkach wpisał do rejestru zabytków przestrzenny układ komunikacyjny Ełckiej Kolei Dojazdowej od stacji Ełk Wąskotorowy do stacji Turowo i od stacji Laski Małe do stacji Zawady - Tworki. W 1993 r. uruchomiono pierwsze przejazdy turystyczne, rok później założono tzw. skansen ruchomych zbytków techniki kolejnictwa. W 1994 r. wpisano do rejestru

<sup>2</sup> <https://zabytek.pl/pl/obiekty/elk-elcka-kolej-waskotorowa> (data dostępu 04.07.2018 r.)

zespół parowozowni normalnotorowej, obejmujący także obiekty i obszar kolei wąskotorowej. W 2002 r. Zarząd Miasta Ełku przejął kolej wąskotorową w użyczenie, przywracając także starą nazwę - Ełcka Kolej Wąskotorowa.

Obecnie EKW wykorzystywana jest turystycznie. Na terenie dworca kolejowego Ełk Wąskotorowy uruchomiony jest Park Odkrywców Kolei.

Obiekty wchodzące w skład Ełckiej Kolejki Wąskotorowej znajdują się na terenie miasta Ełku oraz w licznych miejscowości (i ich okolicach) na obszarze powiatu ełckiego, przez które przebiega kolejka (gminy: Ełk, Kalinowo i Prostki). Łącznie długość wąskotorowej linii kolejowej wynosi 48 km. W Ełku istnieją wzniesione z cegły budynki dworca, parowozowni, stacji przeładunkowej. Na terenie stacji Ełk zgromadzono zabytkowy tabor kolejowy (normalnotorowy i wąskotorowy). Poza Ełkiem, na trasie kolejki, występują liczne zabytkowe obiekty techniczne związane z jej funkcjonowaniem, tj.: most żelbetowy (pomiędzy Sypitkami a Pisanicą), most stalowy (k. Sypitek), wiadukt stalowo - kamienny (pomiędzy Kalinowem i wsią Maże), wiadukt stalowy (w pobliżu Milewa), przepusty betonowe pod linią kolejową (pomiędzy Milewem i Turowem), a także kamienie graniczne wyznaczające granice terenu kolejki (Milewo). Ponadto w skład zabytkowej infrastruktury kolejki wchodzi także: budynek pomocniczy dawnego dworca w Kalinowie (ob. mieszkalny), budynek stacyjny z poczekalnią oraz studnię z żeliwnym żurawiem w Turowie, wiata przystankowa we wsi Grądzkie Ełckie, a także rozjazdy ułożone z szyn firmy Krupp i Insbergues w Turowie oraz Zawadach - Tworkach.

W budynku dworca Ełk Wąskotorowy funkcjonuje Muzeum Historyczne w Ełku, w sąsiedztwie którego można oglądać zabytkowy tabor kolejowy.

• **Wieża ciśnień, siedziba Muzeum Kropli Wody, ul. Kajki/11 Listopada**

Obiekt znajduje się przy skrzyżowaniu ulic 11 Listopada i Kajki, powstała w 1895 r., jedna z najlepiej zachowanych wież ciśnień na Mazurach. Pięciokondygnacyjna, z otynkowaną pierwszą i drugą oraz piątą kondygnacją. Kondygnacje druga i trzecia oraz czwarta i piąta rozdzielone kordonowym gzymsem arkadowym. Pierwsza i druga kondygnacja rozmieszczone na planie ośmioboku, boniowane, z drzwiami umieszczonymi w masywnym portalu uskokowym. Podwójne wąskie okna pierwszej kondygnacji zamknięte łukiem w ośli grzbiet. Trzecia i czwarta kondygnacja opisane na planie koła z podwójnymi oknami z łukiem odciążającym w trzeciej kondygnacji. Analogiczne okna w piątej kondygnacji rozdzielone są arkadami. Wieża nakryta dachem kopulastym z lukarnami i latarnią.

### • **Most drogowy, ul. Zamkowa**

Jest to żelbetowy most, wzniesiony w 1913 r., łączący centrum Ełku z wyspą, na której znajduje się kompleks dawnego zamku krzyżackiego. Obecnie, usypana od zachodu grobla łącząca wyspę ze stałym lądem, stanowi trakt komunikacyjny prowadzący z Ełku do Szarejek i Zded. Most na planie mocno wydłużonego prostokąta, czteroprzęsłowy. Most wykonano z elementów żelbetowych (filary, przęsła, przyczółki, pomost, belki podtrzymujące chodniki). Rogatki wykonano z czerwonego kamienia. Elementem sygnalizacyjno - ozdobnym są stalowe latarnie. Słupy rogatek zwieńczone są wieżyczkami pokrytymi dachówką ceramiczną. Balustrada stalowa z drewnianą poręczą.

## **V. PARKI**

### • **Park miejski**

Park miejski, dawniej park księżnej Luizy, usytuowany jest u zbiegu ulic: Armii Krajowej, 1 Maja, Mickiewicza, Małeckich. Ozdobiony zabytkową fontanną, ozdobnymi lamperiami i ławkami. W parku, w jego południowej części znajduje się pomnik Michała Kajki (1858 - 1940) - ludowego poety mazurskiego; w północnej pomnik poświęcony Poległym za Wolną i Niezawisłą Polskę.

Na terenie parku znajduje się także pomnik poświęcony poległym żołnierzom 147 Pułku Piechoty Im. Feldmarszałka Hindenburga (położony w północnej części parku). W wyniku przeprowadzonej renowacji parku w 2009 r. natrafiono na fundamenty pomnika 147 Pułku Piechoty im. Marszałka Hindenburga. Fundamenty zostały zabezpieczone i oddzielone od murawy parku niskim kamiennym murkiem. W centralnym miejscu umieszczono dwie kule. Pomiędzy nimi wstawiono metalowy słupek połączony z kulami łańcuchem.

## **VI. CMENTARZE**

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

### • **Cmentarz ewangelicki, ob. komunalny oraz cmentarz wojenny, ul. Cmentarna**

Cmentarz położony jest w południowo - wschodniej części miasta, rozmieszczony na planie nieregularnego wieloboku, przeciętego na dwie części, północną i południową, ulicą Cmentarną przebiegającą ze wschodu na zachód. Powierzchnia ogólna cmentarza ok. 11 ha, w tym kwatery wojskowej ok. 0,4 ha. Cmentarz ogrodzony murem i parkanem metalowym z murowaną bramą w części północno-zachodniej. Układ całości, kwater i mogił czytelny. Osie cmentarza wyznaczają aleje o przebiegu wschód - zachód i prostopadłe do nich alejki. W północno - zachodniej części cmentarza, w pobliżu bramy głównej znajduje się murowane z cegły mauzoleum księży katolickich. Kaplica zlokalizowana jest w środkowej części cmentarza, na północ od ulicy Cmentarnej. W północno - wschodniej części cmentarza, na południe od ulicy Cmentarnej znajduje się wojskowa część cmentarza z umieszczonym centralnie obeliskiem. W tej części cmentarza znajdują się mogiły żołnierzy niemieckich (177 mogił), rosyjskich (234 mogiły) i jednego żołnierza francuskiego, poległych i zmarłych w czasie I wojny światowej; mogiły żołnierzy i policjantów niemieckich z okresu międzywojennego, a także mogiły żołnierzy polskich poległych w czasie kampanii wrześniowej w 1939 r. i w 2 połowie lat 40-tych XX w.

#### • **Cmentarz katolicki i wojenny, ul. Piękna**

Cmentarz założony w 2 połowie XIX w., zlokalizowany przy ul. Pięknej, założony na planie trójkąta z bramą od strony wschodniej. Powierzchnia cmentarza około 0,15 ha. Układ całości oraz kwater i mogił czytelny. Układ grobów rzędowy, wzdłuż linii północny zachód - południowy wschód. Najstarszy zachowany nagrobek: krzyż żeliwny z 1888 r. Mogiły w opaskach betonowych. Część kwater rodzinnych w ogrodzeniach wspartych na betonowych słupkach, jedna kwatery z ogrodzeniem kowalskiej roboty. Nagrobki betonowe, lastrykowe i kamienne oraz pojedyncze krzyże żeliwne. W północnej części cmentarza groby dwóch żołnierzy niemieckich z czasów I wojny światowej, poległych w 1914 i 1915 r. Starodrzew - nasadzenie szpalerowe wzdłuż ogrodzenia: lipa, klon i kasztanowiec.

### **5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony**

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Ełk nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

#### **5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków**

Na terenie miasta Ełk znajdują się 32 zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

**Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków miasta Ełk**

LP.	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
1		teren części miasta Ełk (układ urbanistyczny)	A-180 z 8.11.1956 r. oraz z 20.02.1979 r.
2	3 Maja 8	kościół baptystów	A-2762 z 10.03.1989 r.
3	3 Maja 10	budynek siedziby Kurii Biskupiej	A-3702 z 8.06.1994 r.
4	3 Maja 11	budynek mieszkalny	A-4543 z 14.02.2011 r.
5	11 Listopada	cmentarz wojenny żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej	A-3572 z 5.10.1993 r.
6	Armii Krajowej	park miejski (położony między ulicami: Armii Krajowej, 3 Maja, Mickiewicza, Małeckich)	A-2578 z 10.11.1988 r.
7	Armii Krajowej 10	budynek mieszkalno-handlowy	A-3039 z 30.03.1990 r.
8	Armii Krajowej 16	bryła budynku sali sportowej	A-4486 z 5.12.2007 r.
9	Armii Krajowej 20	budynek mieszkalno-handlowy	A-3038 z 30.03.1990 r.
10	Armii Krajowej 21	budynek mieszkalno-handlowy	A-3037 z 30.03.1990 r.
11	Armii Krajowej 23	budynek mieszkalno-handlowy	A-3036 z 30.03.1990 r.
12	Armii Krajowej 25	budynek mieszkalny	A-3040 z 30.03.1990 r.
13	Chopina 2/Armii Krajowej 18	zespół kamienic wraz z terenem działki	A-4478 z 1.10.2007 r.
14	Chopina 12	budynek mieszkalny	A-3567 z 24.09.1993 r.
15	Cmentarna	cmentarz komunalny	A-2617 z 11.01.1989 r.
16	Kajki	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A-3555 z 23.08.1993 r.
17	Kajki/11 Listopada	wodociągowa wieża ciśnień (siedziba Muzeum Kropli Wody)	A-3716 z 12.08.1994 r.
18	Kościuszki 9	budynek Wyższego Seminarium Duchownego	A-3703 z 8.06.1994 r.
19	Kościuszki 16	kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Wojciecha	A-1842 z 23.02.1987 r.
20	Małeckich 4	budynek mieszkalny, ob. Sąd Rejonowy	A-3811 z 16.03.1995 r.
21	Mickiewicza 11	budynek mieszkalny, ob. siedziba Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków	A-4114 z 24.05.1999 r.
22	Mickiewicza 12	budynek mieszkalny	A-4556 z 8.03.2011 r.
23	Piękna	cmentarz katolicki	A-3573 z 5.10.1993 r.
24	Piłsudskiego 2	budynek szkoły muzycznej, ob. budynek Urzędu Miasta	A-3566 z 24.09.1993 r.
25	Sportowa 1	zespół parowozowni normalnotorowej z pompownią, zespół wąskotorowej stacji głównej	A-3765 z 10.11.1994 r.
26		Ełcka Kolej Dojazdowa - przestrzenny układ komunikacyjny	A-3194 z 30.09.1991 r.
27		zespół zamkowy (zamek, budynek powięzienny)	A-3192 z 12.09.1991 r.
28	Wojska Polskiego 15	budynek mieszkalno-handlowy	A-3195 z 1.10.1991 r.
29	Wojska Polskiego 34	kościół ewangelicki, ob. parafialny pw.	A-1863 z 25.02.1987 r.

		Najświętszego Serca Pana Jezusa	
30	Wojska Polskiego 57	budynek mieszkalny	A-3937 z 5.12.1996 r.
31	Zamkowa	most drogowy nad Jez. Ełckim	A-3193 z 12.09.1991 r.
32	Zamkowa 13	budynek mieszkalny	A-3718 z 12.08.1994 r.

#### 5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Na terenie miasta Ełk wpisem do rejestru zabytków ruchomych objęto wyposażenie jednego kościoła oraz elementy ruchome Ełckiej Kolei Wąskotorowej (Tabela nr 2).

**Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków miasta Ełk**

LP.	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	lokomotywa parowa wąskotorowa serii Px48 nr 1752 (nr fabryczny 2247/1951 r.)	69/92 z 20.10.1992 r.
2	wagon osobowy wąskotorowy klasy 2 typu 1 Aw (Bxhpi) nr inw. 00-3800-24 251-7	70/92 z 20.10.1992 r.
3	wagon osobowy wąskotorowy klasy 2 typu 1 Aw (Bxhpi) nr inw. 00-3800-24 293-9	71/92 z 20.10.1992 r.
4	wagon osobowy wąskotorowy klasy 2 typu 1 Aw (Bxhpi) nr inw. 00-3800-24 302-8	72/92 z 20.10.1992 r.
5	parowóz wąskotorowy typu „Las”, oznaczony „T 244”, wyprodukowany w Chrzanowie w 1948 r., z kotłem wyprodukowanym	56 z 01.10.1991 r.

	w Toruniu (nr fabryczny kotła 1423 z 1948 r., nr kolejowy kotła 1 KF96), bez oryginalnego tendera	
<b>6</b>	lokomotywa parowa typu „Las”, oznaczona numerem 1136, wyprodukowana w Chrzanowie w latach 1950-1954, z kotłem wyprodukowanym w Sosnowcu w 1958 r. (nr fabryczny kotła 16317), z tenderem z Chrzanowa (nr inw. 27/52)	57 z 01.10.1991 r.
<b>7</b>	przestrzenny układ komunikacyjny - Ełcka kolej dojazdowa - zabytki ruchome	A - 847 z 30.09.1991 r.
<b>8</b>	zespół parowozowni normalnotorowej z pompownią położony na działce nr 1263 w Ełku - zabytki ruchome	A-1014 z 10.11.1994 r.
<b>9</b>	element wyposażenie kościoła pw. św. Wojciecha	53 z 17.02.1968 r.
<b>10</b>	element wyposażenie kościoła pw. św. Wojciecha	263 z 08.12.1971 r.
<b>11</b>	elementy wyposażenia kościoła	12 z 27.06.1984 r.
<b>12</b>	pług odśnieżny typu Bjorke (normalnotorowy), nr inw. PKP 81129XS, wyprodukowany w 1940 r.	62 z 16.10.1991 r.
<b>13</b>	lokomotywa parowa normalnotorowa typu TY- 2, nr inw. PKP 1407, wyprodukowana w 1943 r., z kotłem z Chrzanowa, z 1943 r. (nr fabryczny kotła 11547, nr kolejowy 4068) i tenderem typu 32 D43 nr 23 nieznanego producenta	63 z 16.10.1991 r.
<b>14</b>	wagon osobowy normalnotorowy produkcji belgijskiej z lat 1930-1943, numer inwentarzowy PKP 52 1988	64 z 16.10.1991 r.
<b>15</b>	lokomotywa parowa normalnotorowa typu TY-2 nr 1285 wyprodukowana w Berlinie (Fabryka Lokomotyw Schwartzkopf) w 1943 r., z kotłem wyprodukowanym w Elblągu (nr fabryczny 3717/1943, nr kolejowy 4086) i tenderem 27 D 47 nr 28 zaopatrzonym w stoker	65 z 16.10.1991 r.
<b>16</b>	tender typu 12 C 1 (bez numeru inwentarzowego) produkcji polskiej z lat 1898-1918	66 z 18.10.1991 r.
<b>17</b>	lokomotywa parowa normalnotorowa typu OL 49 nr inw. 3, wyprodukowana w Chrzanowie w 1951 r., nr fabryczny 2605, z kotłem wyprodukowanym w Sosnowcu, nr fabryczny 13246, nr kolejowy 1083 oraz tenderem typu 25 D49 nr 48 wyprodukowanym we Wrocławiu (PFW)	67 z 18.10.1991 r.
<b>18</b>	lokomotywa parowa normalnotorowa typu OL 49, nr inw. PKP 4, wyprodukowana w Chrzanowie w 1952 r., nr fabryczny 2606, z kotłem z Sosnowca (nr fabr. 13226 z 1952 r., nr kolejowy 1067) i tenderem typu 25 D 49 wyprodukowanym w Państwowej Fabryce Wagonów we Wrocławiu	68 z 18.10.1991 r.
<b>19</b>	2 lokomotywy parowe Ty2, 4 lokomotywy parowe O149, lokomotywa spalinowa SM30, wagon dwuosiowy „gaziarka”, dźwig kolejowy f-my Krupp-Ardelt z dwoma wagonami - lorami	B-347 z 16.06.2014 r.
<b>20</b>	instrument muzyczny organów	B-364 z 08.12.2015 r.

## 5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Podstawą do sporządzenia Gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków miasta Ełk została opracowana w 2013 r., przyjęta Zarządzeniem nr 1194/2013 Prezydenta Miasta Ełk z dnia 16 października 2013 r. W 2018 r. do ewidencji włączono cztery obiekty architektury i jedno stanowisko archeologiczne (Zarządzenie nr 1406.2018 Prezydenta Miasta Ełk z dnia 22 lutego 2018 r.).

Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta Ełk przedstawia tabela poniżej - Tabela nr 3.

**Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Ełk**

NR KARTY	ULICA, NR DOMU	NR GEODEZYJNY DZIAŁKI	OBIEKT	DATOWANIE	RODZAJ EWIDENCJI W/G	NR REJESTRU ZABYTEKÓW
1.	---	---	układ urbanistyczny części miasta	początek XV w.	w, g	A-180 z 8.11.1956 r. oraz z 20.02.1979 r.
2.	---	1311/1	Ełcka Kolej Dojazdowa (Ełcka Kolej Wąskotorowa) – przestrzenny układ komunikacyjny	1910 – 1918 r.	w, g	A-3194 z 30.09.1991 r.
3.	3 Maja 4	373/17	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-handlowy	2. połowa XIX w.	w, g	---
4.	3 Maja 5	373/18	kamienica murowana	2. połowa XIX w.	w, g	---
5.	3 Maja 6	373/19	kamienica murowana	około 1905 - 1910 r.	w, g	---
6.	3 Maja 7	373/20	kamienica murowana	1. ćwierć XX w.	g	---
7.	3 Maja 8	380	kościół baptystów	1907 – 1908 r.	w, g	A-2762 z 10.03.1989 r.
8.	3 Maja 9	373/25	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-biurowy	około 1905 - 1910 r.	w, g	---
9.	3 Maja 10	373/6	kamienica murowana, ob. budynek Kurii Biskupiej	około 1905 – 1910 r.	w, g	A-3702 z 8.06.1994 r.
10.	3 Maja 11	373/27	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-handlowy	około 1905 - 1910 r.	w, g	A-4543 z 14.02.2011 r.
11.	11 Listopada 2	125/1	wodociągowa wieża ciśnień, ob. siedziba Muzeum Kropli Wody	1895 r.	w, g	A-3716 z 12.08.1994 r.
12.	11 Listopada 24	45/8	budynek Seminarium Pedagogicznego, ob. budynek szkolny Zespołu Szkół nr 1 im. Jędrzeja Śniadeckiego	1907 r.	g	---
13.	11 Listopada	23	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	lata 20. XX w. (założenie cmentarza)	w	A-3572 z 5.10.1993 r.
14.	Armii Krajowej 1	360	budynek szkolny,	1859 r.	w, g	---

			ob. budynek Zespołu Szkół Mechaniczno-Elektrycznych			
15.	Armii Krajowej 3	361	budynek mieszkalny, ob. usługowy	1. dekada XX w.	w, g	---
16.	Armii Krajowej 4	439/1	budynek mieszkalny, ob. przedszkole	początek XX w.	w, g	---
17.	Armii Krajowej 6	440	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---
18.	Armii Krajowej 7	387	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	około 1927 r.	w, g	---
19.	Armii Krajowej 8	441	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1915 – 1925 r.	w, g	---
20.	Armii Krajowej 10	461/3	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	A-3039 z 30.03.1990 r.
21.	Armii Krajowej 11	395/2	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1911 r.	w, g	---
22.	Armii Krajowej 13	395/3	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	przełom XIX/XX w.	w, g	---
23.	Armii Krajowej 15	1352	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	przełom XIX/XX w.	w, g	---
24.	Armii Krajowej 16	462/1	bryła budynku sali sportowej	1909 r.	w, g	A-4486 z 5.12.2007 r.
25.	Armii Krajowej 17	1352	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
26.	Armii Krajowej 20	480/5	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	A-3038 z 30.03.1990 r.
27.	Armii Krajowej 21	506/9	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- biurowy	1919 r.	w, g	A-3037 z 30.03.1990 r.
28.	Armii Krajowej 23	506/3	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1907 r.	w, g	A-3036 z 30.03.1990 r.
29.	Armii Krajowej 24	477	budynek użyteczności publicznej, ob. biurowy	początek XX w.	g	---
30.	Armii Krajowej 25	506/37	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	A-3040 z 30.03.1990 r.
31.	Armii Krajowej 28	480/26	budynek mieszkalny, ob. handlowy	1915 r.	w, g	---
32.	Armii Krajowej 30	528/1	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	g	---
33.	Armii Krajowej 33	513/21	kamienica murowana,	1909 r.	w, g	---

			ob. budynek mieszkalno-biurowy			
34.	Armii Krajowej 35	522/2	kamienica murowana	przełom XIX/XX w.	w, g	---
35.	Armii Krajowej 37	522/3	kamienica murowana	przełom XIX/XX w.	w, g	---
36.	Armii Krajowej 38	538/57	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	pierwsze dziesięciolecie XX w.	g	---
37.	Armii Krajowej 39	522/5	budynek gospodarczy, ob. handlowo-usługowo-gospodarczy)	koniec XIX – początek XX w.	w, g	---
38.	Armii Krajowej 40	531	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	przełom XIX/XX w.	w, g	---
39.	Armii Krajowej 42	538/64	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1911 r.	w, g	---
40.	Armii Krajowej 56	538/60	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	przełom XIX/XX w.	w, g	---
41.	Armii Krajowej	389	park miejski (położony między ulicami: Armii Krajowej, 3 Maja, Mickiewicza, Małeckich)	początek XX w.	w, g	A-2578 z 10.11.1988 r.
42.	Chopina 1	475	budynek użytkowy, ob. budynek Poczty Polskiej	1881 r.	w, g	---
43.	Chopina 2 / Armii Krajowej 18	461/7	zespół kamienic wraz z terenem działki	początek XX w.	w, g	A-4478 z 1.10.2007 r.
44.	Chopina 3	480/23	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	przełom XIX i XX w.	w, g	---
45.	Chopina 4	1321	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1911 r.	w, g	---
46.	Chopina 8	463/1	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	w, g	---
47.	Chopina 9	480/32	budynek mieszkalny, ob. mieszkalno-usługowy	lata 90. XIX w.	w, g	---
48.	Chopina 11	480/16	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
49.	Chopina 11A	480/16	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
50.	Chopina 12	468/13	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-handlowy	1904 r.	w, g	A-3567 z 24.09.1993 r.
51.	Chopina 13	480/29	budynek mieszkalny,	początek XX w.	g	---

			murowany			
52.	Chopina 14	468/1	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
53.	Chopina 15	485	budynek mieszkalny, ob. budynek Narodowego Funduszu Zdrowia	przełom XIX i XX w.	w, g	---
54.	Chopina 17	484/5	budynek mieszkalny, murowany	1916 r.	g	---
55.	Chopina 19	486/1	budynek mieszkalny, murowany	przełom XIX i XX w.	w, g	---
56.	Chopina 21	486/4	kamienica murowana	1902 r.	w, g	---
57.	Chopina 23	486/5	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
58.	Cmentarna	3071, 3087 i 3088/1	cmentarz ewangelicki i wojenny, ob. komunalny i wojenny	połowa XIX w.	w, g	A-2617 z 11.01.1989 r.
59.	Czarna 1	413/32	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
60.	Dąbrowskiego 16	526/5	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno- biurowy	1908 r.	w, g	---
61.	Dąbrowskiego 18	1407/4	magazyn murowany w zespole koszar piechoty, ob. nieużytkowany	1884 r.	w, g	---
62.	Dąbrowskiego	1263/30	dworzec w zespole stacji kolejowej	lata 70. XIX w.	w, g	---
63.	Dąbrowskiego	1263/30	budynek biurowy, murowany w zespole stacji kolejowej	lata 70. XIX w.	w, g	---
64.	Dąbrowskiego	1263/30	magazyn spedycji, murowano-drewniany w zespole stacji kolejowej	lata 70. XIX w.	w, g	---
65.	Dąbrowskiego	1263/30	szalet murowano-drewniany w zespole stacji kolejowej	lata 70. XIX w.	w, g	---
66.	Gdańska 1/3	768	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno- usługowy	lata 20. XX w.	w, g	---
67.	Gdańska 2	319/13	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
68.	Gdańska 5/5A/5B	765	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno- usługowy	lata 20. XX w.	w, g	---
69.	Gdańska 7/9	256/10	budynek mieszkalny, murowany	okres międzywojenny XX	w, g	---

				w.		
70.	Gdańska 16	774/1	kamienica murowana	koniec XIX – początek XX w.	w, g	---
71.	Gdańska 18	774/2	kamienica murowana	koniec XIX – początek XX w.	w, g	---
72.	Gdańska 20	774/3	kamienica murowana	koniec XIX – początek XX w.	w, g	---
73.	Gdańska 22/24	774/4 i 774/5	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	pierwsza dekada XX w.	g	---
74.	Gdańska 40	295/2	budynek administracyjny w zespole rzeźni miejskiej, ob. budynek mieszkalny	1907 r.	w, g	---
75.	Gdańska 40	295/2	budynek rzeźni miejskiej, ob. budynek handlowy	1907 r.	w, g	---
76.	Gdańska 40	295/2	chłodnia w zespole rzeźni miejskiej, ob. magazyn	1907 r.	w, g	---
77.	Gdańska 40	295/2	budynek sanitarny w zespole rzeźni miejskiej, ob. magazyn	1907 r.	w, g	---
78.	Gdańska 40	295/2	przechowalnia zwierząt w zespole rzeźni miejskiej, ob. magazyn	1907 r.	w, g	---
79.	Gdańska 40	295/2	sklep w zespole rzeźni miejskiej, ob. budynek handlowy	1907 r.	w, g	---
80.	Grajewska 2	3395	budynek mieszkalny, ob. nieużytkowany, położony w pasie drogowym	początek XX w.	g	---
81.	Grajewska 6	3389/19	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
82.	Grajewska 7	3388/9	budynek mieszkalny, murowany	1911 r.	g	---
83.	Grajewska 8	3387/11	budynek mieszkalny, murowany	pierwsza dekada XX w.	g	---
84.	Grajewska	3683	cmentarz ewangelicki, dawny	XIX w.	w, g	---
85.	Kajki 2	134	budynek szkolny, ob. budynek Zespołu Szkół nr 6 im. Macieja Rataja	lata 20. XX w.	g	---
86.	Kajki 6	132/1	budynek mieszkalny, murowany, ob. biurowy	koniec XIX – początek XX w.	w, g	---
87.	Kajki 8	131/6	budynek mieszkalny, ob. Poradnia Psychologiczno- Pedagogiczna	koniec XIX – początek XX w.	w, g	---
88.	Kajki 10	785	budynek mieszkalny,	koniec XIX –	w, g	---

			ob. biurowy	początek XX w.		
89.	Kajki	772	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914 – 1915 r.	w	A-3555 z 23.08.1993 r.
90.	Kilińskiego	3055/1	cmentarz wyznawców judaizmu, dawny, zatarty napowierzchniowo, ob. teren rekreacyjny	1837 r.	w, g	---
91.	Kilińskiego	3055/1	cmentarz epidemiczny, dawny, ob. teren rekreacyjny	XIX w.	w, g	---
92.	Kolejowa 15	3406/2	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
93.	Kolejowa 17	3445/2	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
94.	Kolejowa 22	3503/3	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
95.	Kolejowa 23	3507	dróżniczówka murowana, ob. budynek mieszkalny	1910 – 1918 r.	g	---
96.	Kolejowa 26	3510	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	g	---
97.	Kolejowa 27	3512/6	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
98.	Kolejowa 28	3513	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
99.	Kolejowa 29	3513	dróżniczówka murowana, ob. budynek mieszkalny	lata 70. XIX w.	g	---
100.	<i>Kolejowa</i>	<i>3519/6</i>	<i>aleja przydrożna w ciągu drogi powiatowej – ul. Kolejowa</i>	<i>początek XX w.</i>	<i>w</i>	<i>wycięta</i>
101.	Kolejowa	3507	zbiorowa mogiła żołnierzy niemieckich z czasów I wojny światowej	1914 r.	w, g	---
102.	Konopnickiej 3	222	budynek mieszkalny, murowany	1925 r.	g	---
103.	Kościuszki 4	494/9	budynek mieszkalny, murowany	1915 – 1925 r.	g	---
104.	Kościuszki 5	472	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	przełom XIX i XX w.	w, g	---
105.	Kościuszki 6	493	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
106.	Kościuszki 7	487/5	kamienica murowana	1912 r.	w, g	---
107.	Kościuszki 9	487/4	budynek mieszkalny, murowany, ob. siedziba Wyższego Seminarium Duchownego	1. ćwierć XX w.	w, g	A-3703 z 8.06.1994 r.

108.	Kościuszki 11	488/1	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---
109.	Kościuszki 13	488/3	kamienica murowana	1903 r.	w, g	---
110.	Kościuszki 15	488/7	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno - usługowy	lata 20. XX w.	w, g	---
111.	Kościuszki 16	547/2	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Wojciecha	1853 r., przebudowany w 1895 r.	w, g	A-1842 z 23.02.1987 r.
112.	Kościuszki 17	488/6	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno- usługowy	lata 20-30. XX w.	w, g	---
113.	Kościuszki 18	766	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	w, g	---
114.	Kościuszki 19	539/22	budynek biurowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek usługowy	1884 r.	w, g	---
115.	Kościuszki 19A	539/23	budynek warsztatów, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek gospodarczy	1884 r.	w, g	---
116.	Kościuszki 20	548/1	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
117.	Kościuszki 21	539/5	budynek koszarowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek Uniwersytetu Warmińsko- Mazurskiego	1884 r.	w, g	---
118.	Kościuszki 23	539/4	budynek administracyjny, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek Uniwersytetu Warmińsko- Mazurskiego	1884 r.	w, g	---
119.	Kościuszki 25	539/4	budynek koszarowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek UWM	1884 r.	w, g	---
120.	Kościuszki 26	553/45	budynek koszarowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek mieszkalno – usługowy	1884 r.	w, g	---
121.	Kościuszki 26A	553/46	budynek gospodarczy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek handlowy	1884 r.	w, g	---
122.	Kościuszki 26B	553/46	budynek magazynu,	1884 r.	w, g	---

			murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek handlowy			
123.	Kościuszki 27	1383/19	budynek biurowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek noclegowni prowadzonej przez Caritas	1884 r.	w, g	---
124.	Kościuszki 28A	553/51	koszarowiec murowany w zespole koszar piechoty, ob. administracyjny	1884 r.	w, g	---
125.	Kościuszki 28B	553/15	budynek biurowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. biurowy	1884 r.	w, g	---
126.	Kościuszki 31	539/33	budynek żandarmerii, murowano-drewniany w zespole koszar piechoty, ob. budynek nieużytkowany	1884 r.	w, g	---
127.	Kościuszki 33	539/25	budynek aresztu, murowano-drewniany w zespole koszar piechoty, ob. budynek użyteczności publicznej	1884 r.	w, g	---
128.	Kościuszki bn	1383/19	budynek gospodarczy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek gospodarczo-usługowy	1884 r.	w, g	
129.	Kościuszki bn	558/5	budynek koszarowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek Wojskowej Stacji Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa	1884 r.	w, g	---
130.	Kościuszki bn	558/3	budynek szpitalny, murowano-drewniany w zespole koszar piechoty, ob. nieużytkowany	1884 r.	w, g	---
131.	Kościuszki bn	558/3	budynek gospodarczy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. nieużytkowany	1884 r.	w, g	---
132.	Kościuszki	558/3	mogiła wojenna żołnierzy niemieckich i rosyjskich z czasów I wojny światowej	1914 r.	w, g	---
133.	Kościuszki bn	553/22	budynek biurowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. przychodnia wojskowa	1884 r.	w, g	---
134.	Kościuszki bn	553/49	magazyn murowany w	1881 r.	w, g	---

			zespole koszar piechoty, ob. budynek handlowy			
135.	Leśna 11	3478/2	budynek mieszkalny, murowany	1939 r.	g	---
136.	Magazynowa 6	520/5	zespół budynków piekarni, murowany, ob. budynki usługowo-handlowe	koniec XIX – początek XX w.	g	---
137.	Małeckich 1	394/3	budynek sądu, murowany, ob. budynek szkolny	1877 r.	w, g	---
138.	Małeckich 2	1370/3	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- biurowy	ok. 1910 r.	w, g	---
139.	Małeckich 3	1370/4	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- biurowy	1905 – 1915 r.	w, g	---
140.	Małeckich 4	391/2	kamienica murowana, ob. siedziba Sądu Rejonowego	1911 r.	w, g	A-3811 z 16.03.1995 r.
141.	Mickiewicza 5	205/15	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
142.	Mickiewicza 9	775/1	kamienica murowana	1902 r.	w, g	---
143.	Mickiewicza 11	205/11	budynek mieszkalny, murowany, ob. siedziba Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków	2. połowa XIX w.	w, g	A-4114 z 24.05.1999 r.
144.	Mickiewicza 12	373/1	kamienica murowana	przełom XIX i XX w.	w, g	A-4556 z 8.03.2011 r.
145.	Mickiewicza 13	205/12	budynek mieszkalny, murowany	przełom XIX i XX w.	w, g	---
146.	Mickiewicza 14	400/17	kamienica murowana	1896 r.	w, g	---
147.	Mickiewicza 16	400/18	kamienica murowana	przełom XIX i XX w.	w, g	---
148.	Mickiewicza 18	400/19	kamienica murowana	1905 r.	w, g	---
149.	Mickiewicza 19	1405	szpital miejski, ob. w przebudowie na centrum handlowe	początek XX w.	w, g	---
150.	Mickiewicza 21	319/20	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	g	---
151.	Mickiewicza 22	400/26	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---
152.	Mickiewicza 24 / Orzeszkowej 2	400/21	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---
153.	Mickiewicza 26 / Orzeszkowej 1	506/21	kamienica murowana	około 1905 r.	w, g	---
154.	Mickiewicza 28	506/24	kamienica murowana	przełom XIX i XX w.	w, g	---
155.	Mickiewicza	506/7	kamienica murowana	początek XX w.	g	---

	30/32					
156.	Mickiewicza 36	513/27	kamienica murowana	przełom XIX i XX w.	g	---
157.	Mickiewicza 37	327/3	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
158.	Mickiewicza 38	513/5	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
159.	Mickiewicza 39	327/3	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
160.	Mickiewicza 39A	327/6	oficyna murowana	początek XX w.	g	---
161.	Mickiewicza 40	519	budynek użyteczności publicznej, murowany, ob. budynek Wojskowej Komendy Uzuppełnień	koniec XIX – początek XX w.	g	---
162.	Mickiewicza 42	520/7	magazyn murowany, ob. budynek usługowy	koniec XIX w.	g	---
163.	Moniuszki 1	1356	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
164.	Moniuszki 3	216/11	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	lata 20-30. XX w.	g	---
290	Moniuszki 4	220/1	budynek mieszkalny, murowany	1920 r.	w, g	---
165.	Moniuszki 5	271	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	w, g	---
166.	Moniuszki 7	266	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
167.	Moniuszki 8	279	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	w, g	---
168.	Moniuszki 10	278	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
291	Moniuszki 11	261	budynek mieszkalny, murowany	1. ćw. XX w.	w, g	---
169.	Moniuszki 12	277	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
170.	Moniuszki 13/15	13 – 260, 15 – 259/2	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	w, g	---
171.	Moniuszki 14	276	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	g	---
172.	Moniuszki 16	275/1	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	w, g	---
173.	Moniuszki 17/19	765	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	g	---
174.	Moniuszki 18	764	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
175.	Nadjeziorna 1	413/39	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
176.	Orzeszkowej 3	506/22	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
177.	Orzeszkowej 5	506/23	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
178.	Orzeszkowej 10	400/12	kamienica murowana	ok. 1910 r.	w, g	---
179.	Orzeszkowej 12	400/15	kamienica murowana,	początek XX w.	w, g	---

			ob. budynek mieszkalno-usługowy			
180.	Orzeszkowej 13	506/18	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
181.	Orzeszkowej 14	400/16	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---
182.	Orzeszkowej 15	506/11	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
183.	Orzeszkowej 15A	1365/11	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
184.	Orzeszkowej 16/18	400/23	kamienica murowana	początek XX w.	g	---
185.	Orzeszkowej 17	506/5	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
186.	Orzeszkowej 19	506/10	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
187.	Orzeszkowej 21/23	539/10, 539/11, 539/17	budynek gospodarczy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek handlowo-usługowy	1884 r.	w, g	---
188.	Orzeszkowej 21A	539/12, 539/13, 539/14, 539/15	budynek gospodarczy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. hotel	1884 r.	w, g	---
189.	Orzeszkowej 22	1403	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---
190.	Orzeszkowej 24	1354/5	kamienica murowana	1910 r.	w, g	---
191.	Orzeszkowej 28/30/32	484/3	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	lata 20-30. XX w.	g	---
192.	Piękna	3015	cmentarz rzymskokatolicki, dawny	2. połowa XIX w.	w, g	A-3573 z 5.10.1993 r.
193.	Piłsudskiego 2	204	budynek szkoły muzycznej, ob. budynek administracyjny Urzędu Miasta	początek lat 20. XX w.	w, g	A-3566 z 24.09.1993 r.
194.	Piłsudskiego 3	225/2	budynek szkoły dla dziewcząt, ob. budynek szkolny I Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego	1905 r.	w, g	---
195.	Piłsudskiego 4	203/2	budynek użyteczności publicznej, murowany, ob. budynek administracyjny Urzędu Miasta	1913 r.	w, g	---
196.	Piłsudskiego 5	224	budynek mieszkalny,	lata 20. XX w.	w, g	---

			murowany, ob. budynek administracyjny			
197.	Piłsudskiego 6	202/1	budynek mieszkalny, murowany, ob. budynek administracyjny Urzędu Miasta	około 1918 – 1919 r.	w, g	---
198.	Piłsudskiego 7	223	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	g	---
199.	Piłsudskiego 10	200/5	budynek mieszkalny, murowany, ob. budynek administracyjny	lata 20. XX w.	w, g	---
200.	Piłsudskiego 11/11A	216/3	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
201.	Pułaskiego	182/1 i 182/3	budynek przepompowni ścieków	początek XX w.	w, g	---
292.	Sikorskiego 27	1263/5	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	w, g	---
293.	Sikorskiego 29	1263/7	budynek mieszkalny, murowany	początek XX w.	w, g	---
202.	Słowackiego 1	373/30	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
203.	Słowackiego 4	369/3	kamienica murowana	1915 – 1925 r.	w, g	---
204.	Słowackiego 6	371	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	przełom XIX i XX w.	w, g	---
205.	Słowackiego 9	373/13	budynek mieszkalny, murowany	1915 – 1925 r.	g	---
206.	Słowackiego 16	442	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
207.	Słowackiego 20	446	budynek mieszkalny, murowany	lata 20. XX w.	g	---
208.	Słowackiego 23	468/3	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
209.	Słowackiego 26	451	zespół sakralno-mieszkalny kościoła ewangelicko-metodystycznego	przełom XIX i XX w.	w, g	---
210.	Stary Rynek 4	1351/21	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	g	---
211.	Szkolna 9 A,B,C,D	9A i 9B – 1391/2 9C i 9D – 1391/1	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	g	---
212.	Wawelska 1	506/26	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-	koniec XIX - początek XX w.	w, g	---

			usługowy			
213.	Wawelska 2	513/43	kamienica murowana	około 1910 r.	w, g	---
214.	Wawelska 4	513/3	kamienica murowana	około 1910 r.	w, g	---
215.	Wawelska 5	506/1	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
216.	Wawelska 6	516	kamienica murowana	przełom XIX i XX w.	w, g	---
217.	Wawelska 8	513/9	kamienica murowana	lata 20. XX w.	g	---
218.	Wawelska 10	513/18	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
219.	Wawelska 12	513/17	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
220.	Wawelska 14/16 – róg Mickiewicza 33	802	budynek mieszkalny, murowany	lata 20-30. XX w.	g	---
221.	Wawelska 17/19/21/23	322	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
222.	Wawelska 18/20	802	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	g	---
223.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	parowozownia w zespole parowozowni normalnotorowej	1918 – 1944 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
224.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	obrotnica w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
225.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	skład węgla z podnośnikiem Kutruffa w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
226.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	stacja nawadniania z żurawiem produkcji litewskiej w zespole parowozowni normalnotorowej	1942 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
227.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	wieża wodna w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
228.	Sportowa 13	1263/8	budynek mieszkalny w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
229.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	budynek gospodarczy w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
230.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	noclegownia w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
231.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	pompownia w zespole parowozowni normalnotorowej	1906 – 1920 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
232.	Wąski Tor / Sportowa 1	1311/1	budynek stacyjny główny w zespole wąskotorowej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.

			stacji głównej			
233.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	parowozownia w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
234.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	warsztat pomocniczy w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
235.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	dźwig obrotowy w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
236.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	kanal remontowy w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
237.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	skład węgla w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
238.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	piwnica w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
239.	Wąski Tor / Sportowa 1	1263/30	stacja paliw w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
240.	Wąski Tor / Sportowa 1	1311/1	magazyn stacyjny w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
241.	Wąski Tor / Sportowa 1	1311/1	wyjście do miasta w zespole wąskotorowej stacji głównej	około 1913 r.	g	A-3765 z 10.11.1994 r.
242.	Wojska Polskiego 1	431/8	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	około 1911 r.	w, g	---
243.	Wojska Polskiego 3	431/4	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	XIX w.	g	---
244.	Wojska Polskiego 5	430	kamienica murowana	lata 20-30. XX w.	w, g	---
245.	Wojska Polskiego 7	431/1	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-biurowy	początek XX w.	w, g	---
246.	Wojska Polskiego 9	431/6	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
247.	Wojska Polskiego 10	491/3	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
248.	Wojska Polskiego 11	424/2	kamienica murowana, ob. budynek biurowo-usługowy	2. połowa XIX w.	g	---
249.	Wojska Polskiego 13	424/1	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	2. połowa XIX w.	g	---
250.	Wojska Polskiego 14	447/26	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	---

251.	Wojska Polskiego 15	424/14	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1935 r.	w, g	A-3195 z 1.10.1991 r.
252.	Wojska Polskiego 16	456	budynek mieszkalny, murowany, ob. handlowo- usługowy	początek XX w.	w, g	---
253.	Wojska Polskiego 17	425/2	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
254.	Wojska Polskiego 18	1367	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	XIX w.	g	---
255.	Wojska Polskiego 19	424/23	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
256.	Wojska Polskiego 20	447/17	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
257.	Wojska Polskiego 23A,B	413/14, 413/13	budynek mieszkalny, murowany, ob. handlowo- usługowy	koniec XIX w.	g	---
258.	Wojska Polskiego 25	422	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	XIX w.	g	---
259.	Wojska Polskiego 26	447/34, 447/35	kamienica murowana, ob. budynek handlowo- usługowy Galeria Centrum	2. połowa XIX w.	g	---
260.	Wojska Polskiego 27	421	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	XIX w.	g	---
261.	Wojska Polskiego 28	444/10	budynek mieszkalny, murowany, ob. handlowo- usługowy	lata 20-30. XX w.	g	---
262.	Wojska Polskiego 28	444/10	magazyn murowano- drewniany	początek XX w.	g	---
263.	Wojska Polskiego 32	443/1	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
264.	Wojska Polskiego 33	413/22	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno- usługowy	początek XX w.	w, g	---
265.	Wojska Polskiego 34	358	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	1847 – 1850 r., odbudowany 1920 – 1925 r.	w, g	A-1863 z 25.02.1987 r.
266.	Wojska Polskiego	417/1	budynek mieszkalny,	XIX w.	g	---

	35		murowany, ob. mieszkalno-usługowy			
267.	Wojska Polskiego 37	413/27	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	---
268.	Wojska Polskiego 38	354	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	---
269.	Wojska Polskiego 42	353	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	---
270.	Wojska Polskiego 48	209/1	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	XIX w.	g	---
271.	Wojska Polskiego 51	1363/28	budynek mieszkalny, murowany, ob. mieszkalno-usługowy	początek XX w.	w, g	---
272.	Wojska Polskiego 52	208/2	budynek mieszkalny, murowany, ob. usługowy	XIX w.	g	---
273.	Wojska Polskiego 55	347/41	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1935 r.	w, g	---
274.	Wojska Polskiego 57	347/27	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1915 – 1925 r.	w, g	A-3937 z 5.12.1996 r.
275.	Wojska Polskiego 61	347/51	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
276.	Wojska Polskiego 63	347/50	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1915 – 1925 r.	g	---
277.	Wojska Polskiego 65	347/9	kamienica murowana, ob. budynek usługowy i hotel	przełom XIX i XX w.	g	---
278.	Wojska Polskiego 69	343/7	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	1925 r.	w, g	---
279.	Zamkowa	564/3	budynek zamku krzyżackiego, ob. w przebudowie	XVI – XIX w.	w, g	A-3192 z 12.09.1991 r.
280.	Zamkowa	564/3	budynek więzienny w zespole zamkowym, ob. w przebudowie	około 1888 r.	w, g	A-3192 z 12.09.1991 r.
281.	Zamkowa	---	most drogowy nad Jez. Ełckim	1913 r.	w, g	A-3193 z 12.09.1991 r.
282.	Zamkowa 3	564/2	budynek mieszkalny,	ok. XVI w.,	w, g	---

			murowano-drewniany	przebudowany w 2. połowie XIX w.		
283.	Zamkowa 5	564/2	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
284.	Zamkowa 7	565/3	budynek mieszkalny, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
285.	Zamkowa 7	565/3	budynek gospodarczy, murowany	koniec XIX – początek XX w.	g	---
286.	Zamkowa 13	566	budynek mieszkalny, murowano-drewniany	1919 r.	w, g	A-3718 z 12.08.1994 r.
287.	Zamkowa	559/1	aleja przydrożna w ciągu drogi powiatowej nr 1864N – ul. Zamkowa na odcinku w bezpośrednim sąsiedztwie zamku	początek XX w.	w	---
288.	Żeromskiego 2	494/6	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-usługowy	początek XX w.	g	---
289.	Żeromskiego 6	494/11	kamienica murowana	początek XX w.	w, g	---

## 5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic miasta Ełk. Stanowiska te zaewidencjonowane zastały w ramach ogólnopolskiego programu Archeologiczne Zdjęcia Polski (AZP): 22-79, 23-79. W obrębie miejscowości Ełk znajduje się 17 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych (Tabela nr 4).

**Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych z terenu miasta Ełk ujętych w gminnej ewidencji zabytków**

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR STAN. NA OBSZARZE
-----	-------------	----------------	-------------------------	----------------------

1	Ełk	23-79	4	3
2	Ełk	23-79	7	5
3	Ełk	23-79	8	6
4	Ełk	23-79	9	7
5	Ełk	23-79	10	8
6	Ełk	22-79	11	51
7	Ełk	22-79	12	52
8	Ełk	22-79	13	53
9	Ełk	22-79	14	54
10	Ełk	22-79	15	57
11	Ełk	22-79	16	58
12	Ełk	23-79	17	9
13	Ełk	23-79	18	21
14	Ełk	23-79	19	22
15	Ełk	23-79	20	40
16	Ełk	23-79	21	41
17	Ełk	23-79	22	42

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie

użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został mpzp dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do wyeliminowania lub zminimalizowania zagrożenia dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku. W przypadku stanowisk płaskich, przy zmianie istniejących planów, należy dążyć do wypracowania zapisów, dzięki którym w sposób maksymalnie zrównoważony pogodzi się potrzebę ochrony zabytku z dotychczasową funkcją terenu.

## 6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli szanse,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione została przedstawiona analiza SWOT (Tabela nr 5), która skoncentrowana jest wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego miasta Ełk. Została opracowana na podstawie analizy z przeprowadzonej ankiety internetowej, która była umieszczona na stronie internetowej Urzędu Miasta Ełk. Jest to także wynik spotkania warsztatowego, które odbyło się w czerwcu 2018 r. w Ełku. Uczestnikami byli Pracownicy Urzędu Miasta, Przedstawiciele Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej „Mazury” Ełk, Pastor Kościoła Baptystów, Pracownica Miejskiej Biblioteki Publicznej oraz Pracownik Muzeum Historycznego w Ełku.

Obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe miasta.

W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju miasta. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo miasta tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

**Tabela nr 5. Analiza SWOT**

<b>CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W MIEŚCIE EŁK</b>	
<b>MOCNE STRONY</b>	<b>SŁABE STRONY</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• dobrze wyeksponowana dominanta - wieża ciśnień;</li> <li>• wysokie walory i atrakcyjność dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców i turystów;</li> <li>• wirtualna wycieczka po Ełku;</li> <li>• język mazurski/warmiński;</li> <li>• funkcjonowanie Muzeum Historycznego wraz z koleją wąskotorową,</li> <li>• atrakcyjna lokalizacja miasta;</li> <li>• funkcja miasta jako stolicy regionu, co przekłada się na zainteresowanie władz samorządowych różnych szczebli;</li> <li>• dobrze utrzymane zabytkowe zespoły sakralne i budynki użyteczności publicznej;</li> <li>• pozytywne nastawienie władz miasta i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym;</li> <li>• opracowana gminna ewidencja zabytków;</li> <li>• środki przeznaczone z budżetu miasta na prace i roboty budowlane przy zabytkach;</li> <li>• funkcjonowanie Muzeum Historycznego wraz z koleją wąskotorową oraz Parku Odkrywców Kolei;</li> <li>• aktywnie działające instytucje kultury - Ełckie Centrum Kultury, Szkoła Artystyczna w Ełku, Centrum Informacji Turystyczno - Kulturalnej w Ełku, Muzeum Kropli Wody i Wieża Ciśnień w Ełku, Miejska Biblioteka Publiczna, Muzeum Jeziora w Centrum Edukacji Ekologicznej;</li> <li>• liczne imprezy organizowane na terenie miasta;</li> <li>• miejscowe plany zagospodarowania</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• brak komórki w Urzędzie Miasta zajmującej się tylko zabytkami - słabsza możliwość koordynacji dotychczasowych zadań;</li> <li>• niewystarczająca promocja walorów dziedzictwa krajobrazowego miasta (legendy, gwary, niewielka ilość tablic informacyjnych);</li> <li>• niezadawalający stan zachowania części obiektów zabytkowych;</li> <li>• większość zabytków to obiekty funkcjonalne;</li> <li>• wiele zabytkowych kamienic stanowi obiekty komunalne;</li> <li>• niewiele zieleni wokół zabytków;</li> <li>• niewielka oferta produktów regionalnych;</li> <li>• brak ujednolicenia reklam, neonów i ogródków restauracyjnych wzdłuż promenady wzdłuż brzegu Jeziora Ełckiego;</li> <li>• niezagospodarowana część zabytków z terenu miasta;</li> <li>• Zamek Krzyżacki - wyjątkowy zabytek popadający w ruinę;</li> <li>• obciążenie komunikacyjne historycznego układu miasta.</li> </ul>

<p>przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie miasta;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta.</li> </ul>	
<b>SZANSE</b>	<b>ZAGROŻENIA</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• wyedukowane społeczeństwo;</li> <li>• osoby mające świadomość dotyczącą wysokich walorów zabytkowych miasta i dziedzictwa niematerialnego;</li> <li>• współpraca z prywatnymi właścicielami;</li> <li>• media promujące dziedzictwo kulturowego miasta;</li> <li>• stworzenie charakterystycznej atrakcji turystycznej na wzór innych miast (np. krasnale we Wrocławiu, Festiwal Świątła w Toruniu);</li> <li>• duży potencjał organizacji pozarządowych;</li> <li>• adaptacja zdegradowanych budynków pod cele gospodarcze i społeczne;</li> <li>• możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł;</li> <li>• postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o substancję zabytkową miasta;</li> <li>• upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłowa ochronę i atrakcyjne przekształcenia nie naruszające ich pierwotnego wyglądu;</li> <li>• dobrze rozmieszczone dominanty i subdominanty w układzie przestrzennym miasta;</li> <li>• korzystanie z pozytywnych doświadczeń innych miast i regionów;</li> <li>• wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu;</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• współpraca z WUOZ;</li> <li>• niewystarczające środki na skuteczną ochronę zabytków;</li> <li>• niejasne wytyczne dotyczące technologii i materiałów dla remontów obiektów zabytkowych;</li> <li>• mała dbałość prywatnych właścicieli o zabytki;</li> <li>• nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków;</li> <li>• częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego;</li> <li>• pogarszający się stan zabytków;</li> <li>• zmiany dokonywane przez nowych inwestorów w kamienicach;</li> <li>• niewielkie zainteresowanie dziedzictwem przez mieszkańców;</li> <li>• niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków;</li> <li>• skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne;</li> <li>• bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych;</li> <li>• niedostateczny nadzór nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych;</li> </ul>

<ul style="list-style-type: none"><li>• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo - budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych;</li><li>• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;</li><li>• systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta.</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>• niewielu inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych i zabudową centrum;</li><li>• odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem.</li></ul>
--	--

## **7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami**

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju miasta. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono główne, długoterminowe cele polityki miasta Ełk związane z ochroną zabytków oraz cztery priorytety wraz z działaniami, co stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami Miasta Ełk na lata 2015 - 2018. Opracowane założenia programowe są wynikiem dogłębnej analizy badania ankietowego, dzięki któremu pozyskano informacje do wyznaczenia kierunków opieki nad ełckimi zabytkami. Analiza ta została przeprowadzona w trakcie już wspomnianego spotkania warsztatowego. W trakcie dyskusji zwrócono uwagę na kluczowe zagadnienia mające wpływ na stan dziedzictwa kulturowego miasta. Na tej podstawie określono szereg zadań, które w perspektywie wieloletniej wpłyną pozytywnie na wyjątkowe dziedzictwo kulturowego obszaru miasta Ełk.

Wyznaczone zadania wykraczają często poza 4 - letni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabelach nr 6, 7, 8, 9.

**Główne, długoterminowe cele polityki Miasta Ełk, związane z ochroną zabytków:**

1. Rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
2. Eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
4. Tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewnienia opieki obiektom zabytkowym.
5. Włączenie problematyki ochrony zabytków do bieżących zadań Rady Miasta Ełk.
6. Uwzględnianie uwarunkowań prawnych opieki nad zabytkami.

**PRIORYTET I. OCHRONA ZACHOWANYCH ELEMENTÓW UKŁADU URBANISTYCZNO - PRZESTRZENNEGO.**

**PRIORYTET II. PRAKTYCZNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO DLA WYKREOWANIA PRODUKTU TURYSTYCZNEGO.**

**PRIORYTET III. POPULARYZACJA I EDUKACJA W ZAKRESIE OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM.**

**PRIORYTET IV. STWORZENIE MIEJSKIEGO SYSTEMU OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POPRZEZ ZAPEWNIENIE WARUNKÓW ORGANIZACYJNYCH I FINANSOWYCH UMOŻLIWIĄJĄCYCH SPRAWOWANIE**

**Tabela nr 6. Zadania w ramach Priorytetu nr I**

<b>PRIORYTET I. Ochrona zachowanych elementów układu urbanistyczno - przestrzennego.</b>	
<b>ZADANIA</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
<b>I.1.</b> Wprowadzenie do MPZP odpowiednich zapisów dotyczących kształtowania przestrzeni i zabudowy, wypracowanych w oparciu o następujące zasady: poszanowanie pierwotnie zaprojektowanego porządku przestrzennego poprzez uwzględnienie: linii zabudowy, historycznych wysokości budynków, podziałów elewacji, formy dachów, użytych materiałów elewacyjnych i ich kolorystyki, zastosowanej stolarki okiennej i drzwiowej, form i sposobów adaptacji obiektów zabytkowych, rozmieszczania i charakteru reklam umieszczanych na obiektach zabytkowych i w bezpośrednim ich otoczeniu, sposobów wkomponowywania widocznych elementów infrastruktury technicznej w ścisłej współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Jakie zapisy wprowadzono, w jakich planach, ilość zmian, ile wytycznych wydał WUOZ
<b>I.2.</b> Dodanie w umowach dzierżawy o ogródkach miejskich precyzyjnych zapisów dotyczących kolorów parasoli, dla ujednoczenia wprowadzenie jednego koloru.	Czy wprowadzono, czy wpłynęło to na wygląd ogródków
<b>I.3.</b> Wprowadzenie mechanizmów dotyczących poprawę porządku w przestrzeni publicznej i ochronę krajobrazu kulturowego, w tym opracowanie ujednoczonych kolorystycznie oraz graficznie szyldów i reklam, poprzez wykorzystanie zapisów Ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. 2015.774. tj. ze zm.).	Czy opracowano mechanizmy, w jakiej formie, na co wpłynęło
<b>I.4.</b> Oznakowanie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wraz ze zdjęciami, w Internetowym Portalu Mapowym Miasta Ełk.	Czy wprowadzono obiekty do systemu
<b>I.5.</b> Kontynuacja założeń wynikających Program Rewitalizacji Ełku na lata 2016 - 2023 oraz pozostałych założeń planistycznych.	Zakres działań zaplanowanych/zrealizowanych, wartość zaplanowanych/poniesionych środków

<p><b>I.6.</b> Opracowanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków.</p> <p>Bieżące zadania dla gminnej ewidencji zabytków:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie miasta;</li> <li>2. Aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego jak aktualne formy ochrony;</li> <li>3. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną;</li> <li>4. Propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji.</li> </ol>	<p>Czy dokonano aktualizacji GEZ, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji</p>
<p><b>I.7.</b> Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów w ścisłym porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p>	<p>Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów, w których przeprowadzono remont, konserwację</p>
<p><b>I.8.</b> Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.</p>	<p>Bieżący monitoring, ile wniosków złożono, ile środków pozyskano, w ramach prowadzonego monitoringu</p>

**Tabela nr 7. Zadania w ramach Priorytetu nr II**

<b>PRIORYTET II. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wykreowania produktu turystycznego.</b>	
<b>ZADANIA</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
<p><b>II.1.</b> Dopilnowanie i wsparcie, aby wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków zostały oznaczone tarczą „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM”.</p> <p>Właściciel zabytku w celu poinformowania, iż dany obiekt jest zabytkiem wpisanym do Rejestru Zabytków, prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, może umieścić na nim znak informacyjny o tym, że podlega on ochronie - wynika to z art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.</p>	Ile obiektów oznakowane, jakie obiekty
<p><b>II.2.</b> Kontynuowanie w tworzeniu i znakowaniu tras turystycznych i ciągów spacerowych umożliwiających wędrowanie pozwalające na zapoznanie się z walorami przyrodniczymi i kulturowymi miasta, wraz z oznakowaniem tych tras.</p>	Czy stworzono nowe, ile, z kim współpracowano
<p><b>II.3.</b> Wykorzystanie obiektów zabytkowych w tworzenie produktów turystycznych lub obsługę ruchu turystycznego.</p>	
<p><b>II.4.</b> Ogłoszenie konkursu na regionalne danie, które stanie się wizytówką miasta.</p>	Ilość osób biorących udział, czy wybrano danie, czy i w jaki sposób wpłynęło na rozpoznawalność miasta
<p><b>II.5.</b> Utworzenie ścieżki turystycznej związanej z zabytkami, np. Zwiedzanie zabytków ełckich ze Smętkiem - na wzór wrocławskich krasnali.</p>	Czy stworzono, z kim współpracowano, jakie obiekty zabytkowe są związane ze ścieżką

**Tabela nr 8. Zadania w ramach Priorytetu nr III**

<b>PRIORYTET III. Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym.</b>	
<b>ZADANIA</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
<b>III.1.</b> Wprowadzenie do gazety miejskiej - Wieści z Ratusza, dodatku/rubryki dotyczącego dziedzictwa kulturalnego miasta (np. opis zabytku, legenda, informacje o gwarze, informacja o odkryciu archeologicznym, o eksponatach znajdujących się w wieży ciśnień itp.)	Czy wprowadzono dodatek/rubrykę, czego dotyczyły informacje, z kim współpracowano, kto uczestniczył w pisaniu informacji
<b>III.2.</b> Stworzenie produktu turystycznego/promocyjnego/reklamowego, np. w postaci puzzli z zabytkiem z charakterystyczną dla Ełku koleją wąskotorową	Czy stworzono, jakie obiekty, gdzie umieszczono, z kim współpracowano
<b>III.3.</b> Popularyzacja informacji o godzinach otwarcia wieży ciśnień - Muzeum Kropli Wody.	Gdzie i jak promowano, czy wpłynęła to na ilość odwiedzających
<b>III.4.</b> Stworzenie wydarzenia pod nazwą Spaceru po ełckich kamienicach, w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów.	Czy utworzony cykl, w jakiej formie, ilość osób biorących udział
<b>III.5.</b> Cykliczne zwiedzanie miasta z przewodnikiem (w ramach wolontariatu), np. w każdą, drugą niedzielę miesiąca.	
<b>III.6.</b> Rozwinięcie oferty Centrum Informacji Turystyczno - Kulturalnej we współpracy z Urzędem Miasta.	W jakiej formie, jakie podjęto działania
<b>III.7.</b> Stworzenie publikacji związanej z zabytkami, kulturą i turystyką, zawierający zbiory legend i opowiadań o Ełku, o produkty regionalne, gwarę, słownik słów mazursko - ełckich, opis zabytków, tras turystycznych itp.	W jakiej postaci powstała publikacja, z kim współpracowano, gdzie się ukazało, w jakim nakładzie
<b>III.8.</b> Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do przedstawicieli wspólnot mieszkaniowych mających na celu zaprezentowanie właściwych metod rewaloryzacji i sposobów remontowania obiektów zabytkowych, także sprawnym ich zarządzaniem i możliwościami pozyskiwania funduszy.	Czy opracowano, czego dotyczyły, ilość osób biorących udział, ilość złożonych wniosków, wartość pozyskanych funduszy
<b>III.9.</b> Upublicznianie dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych występujących na terenie miasta.	Gdzie i w jakiej formie publikowano, czego dotyczyły
<b>III.10.</b> Kontynuowanie promowania tematyki ochrony dziedzictwa do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć na rzecz budowania więzi ze środowiskiem kulturowym miasta.	
<b>III.11.</b> Popularyzacja zasobów kulturowych w środkach masowego przekazu.	

**Tabela nr 9. Zadania w ramach Priorytetu nr IV**

<b>PRIORYTET IV. Stworzenie miejskiego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez zapewnienie warunków organizacyjnych i finansowych umożliwiających sprawowanie skutecznej opieki nad substancją zabytkową oraz właściwe utrzymanie i zagospodarowanie obiektów zabytkowych.</b>	
<b>ZADANIA</b>	<b>SPOSÓB WERYFIKACJI</b>
<p><b>IV.1.</b> Monitorowanie stanu i sposób użytkowania obiektów zabytkowych:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych, tak aby obejmował on poszczególne obiekty w sposób kompleksowy;</li> <li>- opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych.</li> </ul>	Czy opracowano, w jakiej formie, dla jakich obiektów, ilość kontroli
<p><b>IV.2.</b> Kontynuowanie przyznawania dotacji zgodnie z uchwałą w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w GEZ.</p>	Ilość wniosków, wysokość zaplanowanych/poniesionych środków, ile obiektów wyremontowano
<p><b>IV.3.</b> Opracowania działań motywujących prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych do przeprowadzania prac z zakresu rewitalizacji (np.: umieszczenie właściwie przeprowadzonych prac remontowo - budowlanych przy obiekcie zabytkowym lub obiekcie zabytkowym zaadaptowanym na cele użytkowe w kalendarzu promującym miasto Ełk lub na stronie internetowej Urzędu Miasta).</p>	Czy opracowano, w jakiej formie, ilość odsłon strony internetowej
<p><b>IV.4.</b> Stworzenie w Urzędzie Miasta jednostki odpowiedzialnej za zabytki, która będzie zajmowała się koordynowaniem wszystkich zagadnień związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym miasta.</p>	Czy stworzono, zakres obowiązków
<p><b>IV.5.</b> Udział w konferencjach, szkoleniach związanych z problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego przez pracowników Urzędu Miasta.</p>	Czy delegowano pracowników, ile, gdzie, zakres szkoleń
<p><b>IV.6.</b> Finansowanie prac dokumentacyjnych, ekspertyz, badań i programów konserwatorskich wykonywanych w obiektach zabytkowych, stanowiących warunek przeprowadzenia prac remontowych lub konserwatorskich.</p>	Czy i jakie prace sfinansowano, wartość zaplanowanych/poniesionych środków

<p><b>IV.7.</b> Poprawa stanu zabytków poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- coroczne udzielanie dotacji na prowadzenie remontów i prac konserwatorskich w obiektach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w GEZ;</li> <li>- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.</li> </ul>	<p>% budżetu przeznaczony za zabytki, wartość udzielonych dotacji, czy stworzono system, w jakiej formie</p>
<p><b>IV.8.</b> Dokumentowanie i badanie zasobu zabytkowego na terenie miasta:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- opracowanie dokumentacji w zakresie typów stolarki okiennej występującej na terenie miasta;</li> <li>- opracowanie dokumentacji w zakresie typów stolarki drzwiowej występującej na terenie miasta;</li> <li>- opracowanie dokumentacji w zakresie kolorystyki elewacji i rodzajów tynków występujących na terenie miasta;</li> <li>- opracowanie dokumentacji w zakresie detalu architektonicznego występującego na terenie miasta;</li> <li>- opracowanie dokumentacji w zakresie historycznych nawierzchni Ełku, obrazującej stan zachowania historycznej nawierzchni chodników i jezdni ulic;</li> <li>- opracowanie aktualnej mapy stanowisk archeologicznych miasta;</li> <li>- opracowanie dokumentacji w zakresie historycznych nawierzchni Ełku, obrazującej stan zachowania historycznej nawierzchni chodników i jezdni ulic;</li> <li>- wykonywanie inwentaryzacji architektoniczno - konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych.</li> </ul>	<p>Zakres opracowań, ilość, z kim współpracowano, dla jakich obiektów</p>

## 8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
  - wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością miasta;
  - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
  - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
  - ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
  - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
  - ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
  - ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
  - ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
  - ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
  - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
  - ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- **instrumenty finansowe**:
  - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością miasta;
  - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujęte w gminnej ewidencji zabytków;
  - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
  - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).
- **instrumenty społeczne**:
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Ełk;
  - edukacja kulturowa;
  - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
  - informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju miasta;
  - współdziałanie z organizacjami społecznymi.

**• instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów miasta, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego miasta (np. strategia rozwoju miasta, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

**• instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

## 9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze miasta z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

### • Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

### • Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych, m.in. RPO, POIS;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

## 9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Środki Warmińsko - Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** - działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków Warmińsko - Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków ustala zasady rozpatrywania wniosków oraz udzielania i rozliczania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa warmińsko - mazurskiego, w ramach środków finansowych przyznanych przez Wojewodę Warmińsko - Mazurskiego, pozostających w dyspozycji Warmińsko - Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które:

- a. zostaną przeprowadzone w roku udzielenia dotacji niewymagającej wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b. zostaną przeprowadzone w roku udzielenia dotacji wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- c. zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Wnioski o udzielenie dotacji są przyjmowane i rejestrowane w sekretariacie Urzędu i przekazywane do oceny formalnej, a następnie merytorycznej. Wnioski na dofinansowanie prac, o których mowa w punkcie a-b, składa się do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja ma być udzielona. Wnioski na dofinansowanie prac, o których mowa w punkcie c, składa się do dnia 30 czerwca, w którym dotacja ma być udzielona, do wyczerpania się środków finansowych będących w dyspozycji Urzędu.

W przypadku, gdy środki na dany rok zostaną wykorzystane w pierwszym terminie, nabór wniosków na kolejny termin zostanie zamknięty. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wznowić nabór wniosków w przypadku pojawienia się dodatkowych środków z m.in. niewykorzystanych dotacji lub innych źródeł. Prace, na których przeprowadzenie udzielono dotacji, mogą być ponownie dofinansowane, jeżeli zaistnieje potrzeba ich przeprowadzenia, po upływie 10 lat od roku udzielenia dotacji.

O dofinansowanie mogą ubiegać się:

- a. osoby fizyczne;

- b. jednostki samorządu terytorialnego;
- c. inne jednostki organizacyjne (np. samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, itp.);

Ww. podmioty muszą posiadać tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Wnioskodawcami nie mogą być podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

#### • Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

**Środki z budżetu Województwa Warmińsko - Mazurskiego** - zasady udzielania dotacji określa szczegółowo Uchwała Nr XLIV/847/10 Sejmiku Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 26 października 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu samorządu województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (Dz. Urz. Woj. Warm. - Maz. 2010 nr 197 poz. 2545). Priorytetowo traktowane są projekty mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku oraz zahamowanie procesów jego destrukcji.

Po uchwaleniu budżetu na dany rok Zarząd Województwa ogłasza otwarty konkurs ofert z co najmniej trzydziestodniowym wyprzedzeniem. Warunkiem przystąpienia do konkursu jest złożenie w terminie wskazanym w ogłoszeniu oferty.

#### • Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

**Środki z budżetu Miasta Ełk** - co roku Prezydent Miasta Ełku ogłasza nabór wniosków w ramach konkursu o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, usytuowanych na terenie Miasta Ełku. Zasady określa uchwała nr LI.490.18 Rady Miasta Ełku z dnia 16 października 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, usytuowanym na terenie miasta Ełku.

Celem dotacji jest wspieranie i uzupełnianie działań właścicieli lub posiadaczy zabytków dla zapewnienia ochrony i konserwacji wartościowych elementów substancji zabytkowej.

• **Konkurs „Zabytek Zadbany 2018”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

### • **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

### • **Program Dom Kultury+**

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

### • **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

**• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

## 9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

### • Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

### • Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

### • Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej - <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2018/ochrona-zabytkow-archeologicznych.php>.

### 9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

#### • Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Można wyróżnić trzy typy programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

#### • Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

**• Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

**• Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020**

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

**• Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzenie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

**• Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 EUR w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

**• Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonаныmi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

**• Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko - Mazurskiego na lata 2014 - 2020 (RPO WIM 2014 - 2020)**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko - Mazurskiego na lata 2014 - 2020 opracowany został w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Obszarem realizacji programu jest obszar województwa. Województwo jest zaliczone do regionów słabiej rozwiniętych.

RPO WIM 2014 - 2020 skupia się na celach :

- warmińsko - mazurskiej gospodarki i kształceniu dla niej kadr,
- zmiany sytuacji na rynku pracy,
- poprawie dostępu do usług publicznych,
- energii i efektywności energetycznej,
- środowiska przyrodniczego,
- wypełniania luk w systemie transportowym,
- rewitalizacji miast i ich ubogich społeczności oraz
- ograniczania ubóstwa w regionie.

RPO WIM 2014 - 2020 realizuje cele unijnej strategii na rzecz inteligentnego, zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz do osiągnięcia spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, a także osiąga rezultaty wskazane w Umowie Partnerstwa poprzez koncentrację tematyczną i terytorialną wsparcia na przedsięwzięciach odnoszących się do 12 osi priorytetowych, w tym do Osi nr 6. Kultura i dziedzictwo. Obowiązujące źródła dofinansowania:

- Wsparcie instytucji kultury (miejskiego obszaru funkcjonalnego Ełku);
- Wsparcie instytucji kultury.

## 10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest miasto Ełk;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze miasta Ełk.

Miasto Ełk jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 34 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 9 obiektów wpisanych jest do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 10). Na te obiekty miasto pozyskuje środki zewnętrzne i prowadzi prace w ramach zadań własnych.

**Tabela nr 10. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność miasta Ełk**

LP.	ULICA, NR DOMU	NR GEODEZYJNY DZIAŁKI	OBIEKT
1	11 listopada	23	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej
2	Armii Krajowej 16	462/1	bryła budynku sali sportowej
3	Armii Krajowej 21	506/9	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-biurowy
4	Armii Krajowej 39	522/5	budynek gospodarczy, ob. handlowo-usługowo-gospodarczy)
5	Armii Krajowej	389	park miejski (położony między ulicami: Armii Krajowej, 3 Maja, Mickiewicza, Małeckich)
6	Chopina 13	480/29	budynek mieszkalny, murowany
7	Chopina 21	486/4	kamienica murowana
8	Cmentarna	3071, 3087 i 3088/1 3088/2 3086/ 11 i 3086/19	cmentarz ewangelicki i wojenny, ob. komunalny i wojenny
9	Gdańska 20	774/3	kamienica murowana
10	Grajewska 2	3395	budynek mieszkalny, ob. nieużytkowany, położony w pasie drogowym
11	Grajewska 6	3389/19	budynek mieszkalny, murowany
12	Grajewska 8	3387/11	budynek mieszkalny, murowany
13	Kajki	772	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej
14	Kilińskiego	3055/4	cmentarz epidemiczny, dawny, ob. teren rekreacyjny
15	Kolejowa 15	3406/2	Budynek mieszkalny, murowany

16	Kolejowa 17	3445/2	budynek mieszkalny, murowany
17	Kościuszki 27	1383/22	budynek biurowy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek noclegowni prowadzonej przez Caritas
18	Kościuszki 27A	1383/21	budynek gospodarczy, murowany w zespole koszar piechoty, ob. budynek gospodarczo-usługowy
19	Leśna 11	3478/2	budynek mieszkalny, murowany
20	Mateckich 3	1370/4	kamienica murowana, ob. budynek mieszkalno-biurowy
21	Mickiewicza 5	205/15	budynek mieszkalny, murowany
22	Mickiewicza 28	506/24	kamienica murowana
23	Mickiewicza 39A	327/6	oficyna murowana
24	Orzeszkowej 3	506/22	kamienica murowana
25	Orzeszkowej 15A	1365/11	kamienica murowana
26	Orzeszkowej 16/18	400/23	kamienica murowana
27	Orzeszkowej 22	1403	kamienica murowana
28	Piękna	3015	cmentarz rzymskokatolicki, dawny
29	Piłsudskiego 2	204	budynek szkoły muzycznej, ob. budynek administracyjny Urzędu Miasta
30	Piłsudskiego 6	202/1	budynek mieszkalny, murowany, ob. budynek administracyjny Urzędu Miasta
31	Słowackiego 4	369/3	kamienica murowana
32	Wawelska 2	513/43	kamienica murowana
33	Zamkowa na wodach jeziora	---	most drogowy nad Jez. Ełckim
34	Zamkowa	559/1	aleja przydrożna w ciągu drogi powiatowej nr 1864N - ul. Zamkowa na odcinku w bezpośrednim sąsiedztwie zamku

\*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Wyrazem świadomej polityki miasta w zakresie ochrony zabytków są działania aktywizujące właścicieli obiektów zabytkowych. Cel ten jest realizowany w drodze przydzielania dotacji z budżetu miasta, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. W ten sposób miasto realizuje zadanie własne rozumiane, jako dbałość o stan zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego oraz tworzy podstawy partnerstwa publiczno - prywatnego, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jest to działanie, które stawia miasto Ełk wśród aktywnych i wyróżniających się jednostek samorządu terytorialnego zaangażowanych w ochronę dziedzictwa historii i kultury regionu. Co roku Prezydent Miasta Ełku ogłasza nabór wniosków w ramach konkursu o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków usytuowanych na terenie Miasta Ełku. Do 2018 r. obowiązywała uchwała nr XXVIII.250.2013 Rady Miasta Ełku z dnia 29 stycznia 2013 r. w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji z budżetu Miasta Ełku na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru

zabytków na terenie Miasta Ełku. Od 2019 r. dotacje będą przyznawane zgodnie z uchwałą nr LI.490.18 Rady Miasta Ełku z dnia 16 października 2018 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, usytuowanym na terenie miasta Ełku.

W latach 2014 - 2017 na dofinansowanie przeznaczono prawie milion złotych, tj. **915 532,07 zł**:

- 2014 r. - 200 000,00 zł.
- 2015 r. - 213 624,19 zł
- 2016 r. - 281 286,36 zł
- 2017 r. - 220 621,52 zł
- w 2018 r. przewidziano 150 000,00 zł.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie miasta w latach 2019 - 2022 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie miasta w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną miasta.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe miastu lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej.

## 11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Ełku;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie;
17. Program opieki nad zabytkami miasta Ełk na lata 2015 - 2018;
18. R. Herman, Zamek w Ełku. Tajemnice wydobyte z przeszłości, Ełk-Łódź 2015, s. 79-95;
19. S. Jasiński, Ełcka Kolej Wąskotorowa 1913-2001, Ełk 2002;
20. B. Pokropiński, Koleje wąskotorowe Polski Północnej, Warszawa 2000, s. 143-159;
21. R. Herman, W. Dudak, „Wyniki badań naukowych a projekt adaptacji zamku. Wzajemne uwarunkowania na przykładach zamków w Uniejowie, Lidzbarku Warmińskim i Ełku”, [w:] „Renovatio et restitutio. Materiały do badań i ochrony założeń rezydencjonalnych i obronnych”, red. Piotr Lasek, Piotr Sypczuk, Warszawa 2015, s. 27-67;
22. <http://www.elk.pl/>;
23. <http://eck.elk.pl/>;
24. <http://muzeum.elk.pl/>;
25. [www.stat.gov.pl/gus/](http://www.stat.gov.pl/gus/);
26. [www.isap.sejm.gov.pl/](http://www.isap.sejm.gov.pl/);

## **12. Spis tabel i rysunków**

- 1.** Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków miasta Ełk;
- 2.** Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków miasta Ełk;
- 3.** Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Ełk;
- 4.** Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych z terenu miasta Ełk ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- 5.** Tabela nr 5. Analiza SWOT;
- 6.** Tabela nr 6. Zadania w ramach Priorytetu nr I;
- 7.** Tabela nr 7. Zadania w ramach Priorytetu nr II;
- 8.** Tabela nr 8. Zadania w ramach Priorytetu nr III;
- 9.** Tabela nr 9. Zadania w ramach Priorytetu nr IV;
- 10.** Tabela nr 10. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność miasta Ełk;
- 11.** Rys. nr 1. Obszar śródmieścia w mieście Ełk wyznaczony do rewitalizacji, źródło: Program Rewitalizacji Ełku na lata 2016 - 2023;
- 12.** Rys. nr 2. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, źródło: [http://bip.elk.warmia.mazury.pl/system/obj/16312\\_UR.456.2014.pdf](http://bip.elk.warmia.mazury.pl/system/obj/16312_UR.456.2014.pdf) (data dostępu 27.07.2018 r.).